

RAPORTI:
PËRMBLEDHJE NGA DISKUTIMET E GRUPIT TË FOKUSIT MBI
IMPLEMENTIMIN E DIMENSIONIT SOCIAL TË PROCESIT TË
BOLONJËS NË KOSOVË

Prishtinë , Qershor 2015

Hartuar nga Xhavit Rexhaj

Me kontribute nga

Arianit Krasniqi, Louise Sperl dhe Veronika Nitsche (WUS Austria)

Komente shtesë me shkrim janë ofruar nga:

Muhamet Arifi (Balkan Sunflowers), Lulavere Behlili-Kadriu,

Enesa Kadic (MASHT) dhe Mimoza Paçaku (RrGK)

I.)	HYRJE	4
	Rëndësia e politikave kombëtare.....	4
	Gjetjet nga hulumtimet sekondare	6
	Një vështrim i ngushtë i dimensionit social	6
	Pjesëmarrja e pjesëtarëve të komunitetit pakicë, vajzat, dhe personat nga zonat rurale	7
II.)	DISKUTIMET E GRUPEVE TË FOKUSIT	9
	PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE E DISKUTIMEVE TË GRUPIT TË FOKUSIT	9
III.)	PIKAT KRYESORE NGA DISKUTIMI I GF ME AUTORITETET, UDHËHEQËSIT E LARTË TË UNIVERSITETIT DHE OSHC	10
	a.) Të kuptuarit e konceptit të Dimensionit Social në arsimin e lartë	10
	b.) Kategoritë e papërfaqësuar në sistemin e arsimit të lartë të Kosovës	10
	c.) Situata aktuale për sa i përket dimensionit social në arsimin e lartë në Kosovë	10
	d.) Masat konkrete në vend për implementimin e aspekteve që kanë të bëjnë me Dimensionin Social të Procesit të Bolonjës	11
	Praktika e mirë nga Universiteti i Prizrenit	12
	e.) A e pasqyron popullsia studentore strukturën e popullsisë së Kosovës?	12
	f.) Të dhënat e disponueshme për studentët nga grupet e cënueshme	13
	g.) Përfundimet	13
IV.)	PIKAT KRYESORE NGA DISKUTIMET E GRUPIT TË FOKUSIT ME MENAXHMENTIN E UNIVERSITETIT DHE PERSONELIN MËSIMDHËNËS	15
	a.) Infrastruktura, kushtet e punës dhe përkrahja financiare e synuar	16
	b.) Personat me nevojë të veçanta arsimore.....	16
	c.) Personat e prekur nga lufta.....	17
	d.) Disponueshmëria e të dhënave dhe informacioneve	17
	e.) Pjesëtarët e komuniteteve etnike	17
	f.) Çështje të tjera	18
	g.) Përfundimet	19
V.)	PIKAT KRYESORE NGA DISKUTIMI I GRUPIT TË FOKUSIT ME STUDENTËT	20
	a.) Hyrje	20
	b.) Diskriminimi i pretenduar dhe abuzimet e kuotës së pakicave dhe bursat	21
	c.) Disponueshmëria e kufizuar e programeve të studimit në gjuhët e komuniteteve të pakicës	22
	d.) Roli i unioneve studentore	23
	e.) Njohja e diplomave dhe shkollimit	23
	f.) Bursat dhe format e tjera të mbështetjes financiare	23

g.) Studentët me nevoja të veçanta arsimore	24
h.) Punësimi dhe studimet e mëtejshme	24
i.) Përfundime	24
VI.) REKOMANDIMET E BAZUARA NË GJETJET NGA DISKUTIMET E GRUPIT TË FOKUSIT	25
Rekomandimet e bazuara në rezultatet nga diskutimet e grupit të fokusit	25
a) Rekomandimet që i adresohen ligjvënësve dhe autoriteteve të arsimit të lartë:	25
b) Rekomandimet që i adresohen institucioneve të arsimit të lartë dhe personelit mësimor ...	26
c) Rekomandimet që i adresohen organizatave të shoqërisë civile	27
d) Rekomandimet që i adresohen studentëve / unioneve studentore	27
ANEKSI I: PYETJET UDHËZUESE PËR ZHVILLIMIN E DISKUTIMEVE TË GRUPIT TË FOKUSIT	29
ANEKSI II: TË DHËNAT MBI DIMENSIONIN SOCIAL TË PROCESIT TË BOLONJËS	35

I.) HYRJE

Koncepti i Dimensionit Social të arsimit të lartë u zhvillua për herë të parë në kuadër të Procesit të Bolonjës në Komunikatën e Pragës të vitit 2001 dhe në përgjithësi, i referohet **qëllimit të heqjes së pabarazive për qasje në arsimin e lartë në Zonën Evropiane të Arsimit të Lartë** (EHEA): hyrja, pjesëmarrja dhe përfundimi i arsimit të lartë nga ana e trupit studentor duhet të pasqyrojë diversitetin e popullsisë. Kjo vjen me një nevojë për kushte të përshtatshme për studentët në mënyrë që ata të mund të përfundojnë studimet e tyre pa pengesa që lidhen me prejdardhjen e tyre sociale dhe ekonomike. Dimensioi social përfshin masat që duhet të ndërmerren nga qeveritë për të ndihmuar studentët, sidomos ata nga grupet e pafavorizuara sociale, në aspektet financiare dhe ekonomike dhe për t'i pajisur ata me udhëzime dhe shërbime të këshillimit me qëllim të zgjerimit të qasjes. Kjo është gjithashtu në përputhje me angazhimet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut mbi të drejtën për arsimim: Sipas Konventës Ndërkombëtare të OKB-së mbi të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore (ICESCR), e drejta për arsimim përfshin një detyrim për të zhvilluar qasje të barabartë për të gjithë në arsimin e lartë.

Në dekadën e fundit, numri i studentëve të arsimit të lartë në Kosovë është trefishuar nga 28.832 në vitin 2004/2005 në mbi 107,000 në vitin 2014. Gjatë periudhës së njëjtë ka pasur një rritje dukshme të Institucioneve të Arsimit të Lartë (IAL) - ndërkohë që ishte vetëm një Universitet publik i Prishtinës në vitin 2001, aktualisht janë gjashtë universitete publike dhe njëzet e pesë IAL jopublike me mësim në gjuhën shqipe dhe një universitet publik në pjesën veriore të Mitrovicës me mësim në gjuhën serbe. Një rritje e IAL, megjithatë, nuk shpjgohet automatikisht në qasje efektive dhe të barabartë në arsimim për të gjithë, duke përfshirë edhe për personat nga grupet e cënueshme dhe të marginalizuara. Në fakt, **pengesat strukturore siç janë varfëria, stereotipet e ngulitura apo diskriminimi indirekt** potencialisht mund të pengojë qasjen efektive në arsim për të gjithë. Deri më tani, në Kosovë i është kushtuar shumë pak vëmendje çështjes nëse personat nga grupet e marginalizuara mund t'i qasen në mënyrë efektive arsimit të lartë.

Rëndësia e politikave kombëtare

Deri në vitin 2009, vendet në Procesin e Bolonjës u kërkuan të elaborojnë **strategjitë kombëtare për Dimensionin Social**, duke përfshirë planet e veprimit dhe masat për të treguar ndikimin e tyre. Strategjitë duhet të fillojnë me identifikimin e grupeve të mundshme të papërfaqësuar. Një analizë e strategjive ka treguar marrëveshje të konsiderueshme në mesin e vendeve raportuese se disa ose të gjitha grupet e mëposhtme janë të papërfaqësuar në arsimin e lartë:

- Grupet me prejardhje të ulët socio-ekonomike,
- Emigrantët (më pak të arsimuar) dhe minoritetet kulturore,
- Studentët me aftësi të kufizuara,
- Studentët jo-tradicionale (studentë të pjekur, studentët me kualifikime të huaja),
- Studentët femra-meshkuj (balanca gjinore).

Si pjesë e raporteve të tyre kombëtare në Procesin e Bolonjës, edhe vendet pjesëmarrëse nga EIJ kanë dhënë kontribute të tilla (IRJ e Maqedonisë, Serbia, Mali i Zi, Kroacia, Bosnja dhe Hercegovina, Shqipëria

– shih <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=86>).¹ Meqë Kosova zyrtarisht nuk është pjesë e EHEA, një strategji e krahasueshme deri më tani nuk është elaboruar.

Duke pasur parasysh rëndësinë e standardeve të Bolonjës dhe faktin se dimensionin social deri më tani ka tërhequr vëmendjen të kufizuar në Kosovë - pavarësisht rëndësisë së saj të fortë për vendin - përpjekjet brenda HigherKOS aktualisht janë duke u zhvilluar **për të mbledhur të dhëna relevante për Kosovën** në përputhje me informacionin e dhënë mbi Dimensionin Social nga vendet anëtare në Procesin e Bolonjës, si pjesë e **Strategjive të tyre Kombëtare mbi Dimensionin Social**.

Bazuar në një përmbledhje të burimeve kryesore, është bërë një hulumtim i shkurtër dytësorë - duke treguar për çështjet kryesore të cilat janë marrë për formulimin e **Udhëzimeve për Intervistat e Grupit të Fokusit. Midis 11 dhe 13 marsit**, në Prishtinë janë kryer **tre Intervista të Grupit të Fokusit (IGF) mbi Dimensionin Social** të Procesit të Bolonjës. Të gjithë 19 pjesëmarrësit në IGF kanë përfshirë personelin mësimdhënës të arsimit të lartë, menaxhmentin e universitetit, autoritetet e arsimit, OSHC-të dhe studentët nga komunitetet boshnjake, rome dhe turke.

IGF kanë pasur për qëllim **stimulimin e një debati në Institucionet e Arsimit të Lartë (IAL)** mbi Dimensionin Social të Procesit të Bolonjës dhe **identifikimin e rekomandimeve për të forcuar Dimensionin Social** të arsimit të lartë të Kosovës.

Pyetjet e adresuara në IGF kanë përfshirë si në vijim:

- **Cilat grupe mund të konsiderohen si të marginalizuara në Kosovë (në përgjithësi)?**
- **Cilat grupe janë të papërfaqësuar në arsimin e lartë?**
- **Cilat janë disa nga pengesat me të cilat ata ballafaqohen?**
- **Çfarë masash mund të merren për të përmirësuar qasjen në arsimin e lartë për grupet e marginalizuara?**

Analiza e rezultateve të përgjithshme nga IGF është konsoliduar në këtë raport dhe do të paraqitet në një **ngjarje të shpërndarjes** (mundësisht në qershor 2015), për të cilën të gjithë pjesëmarrësit në IGF do të ftohen. Analiza gjithashtu synon të **identifikojë pikat e hyrjes / rekomandimet për programet e ardhshme** me qëllim të përfundimit të Dimensionit Social të arsimit të lartë në Kosovë. Varësisht nga pranimi i akterëve kryesorë, veprimi potencial pasues brenda programeve të ardhshme mund të përfshijë intervenimet:

- I përshtatur për të **adresuar pengesat e zgjedhura për personat nga grupet e cënueshme në qasjen dhe përfundimin e arsimit të lartë** - siç është identifikuar nga pjesëmarrësit në IGF (p.sh. mentorimin e studentëve, qasjen në informata, sigurimin e transportit etj)
- **I krijuar për të mbështetur zhvillimin e një Plani Kombëtar të Veprimit mbi Dimensionin Social** për Kosovën, i informuar nga praktikantët më të mira nga vendet anëtare të Bolonjës, duke i'u përshtatur kontekstit specifik të vendit.
- I dizajnuar për shpërndarjen e informacionit dhe ngritjen e vetëdijësimit mbi nevojën për politikën dhe veprimet e Dimensionit Social në të gjitha nivelet e arsimit të lartë.

---

¹ Ende - kjo është bërë në shkallë të ndryshme, në veçanti kur është fjala për identifikimin e masave dhe aktiviteteve specifike që i përgjigjen nevojave të grupeve të cënueshme. Përveç kësaj, masat për të nxitur pjesëmarrjen nuk shoqërohen rregullisht nga mekanizmat e monitorimit (p.sh IRJ e Maqedonisë, Mali i Zi, Serbia).

Gjetjet nga hulumtimet sekondare

Hulumtimet sekondare, intervistat individuale dhe diskutimet në grupet e fokusit nuk kanë ofruar dëshmi të masave² të synuara, të përshtatura për grupet e papërfaqësuar në formën e shërbimeve akademike, sociale ose financiare siç është propozuar në kuadër të Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës.

Pjesëmarrja e pjesëtarëve të studentëve të grupeve të papërfaqësuar në qeverisjen dhe organizimin e arsimit të lartë nuk ishte ekzistuese në literaturën e shqyrtuar dhe në intervistat e zhvilluara nga ekipi. Siç u theksua më lart, një qasje gjithëpërfshirëse do të mundësohej nga zhvillimi i një Strategjie Kombëtare gjithëpërfshirëse mbi Dimensionin Social, siç është zhvilluar nga Shtetet Anëtare të Bolonjës.

Një vështrim i ngushtë i dimensionit social në arsimin e lartë në Kosovë

Dimensioni social në arsimin e lartë të Kosovës shihet ngushtë si një e drejtë për qasje në arsimin e lartë, me format e tjera të mbështetjes gjatë dhe pas procesit të studimeve të cilat kanë mbetur pak apo krejtësisht të krejtësisht pavërejtura. Plani Strategjik i Arsimit të Kosovës 2011 - 2016 parashikoi rritje të pjesëmarrjes në arsimin e lartë të Kosovës 12 deri në 35 studentë në 1000 banorë deri në vitin 2016. Ky synim megjithatë është hasur në fillim të 2014 dhe tejkaluar në vitet e ardhshme për të arritur mbi 55 studentë në 1000 banorë në vitin 2014. Megjithatë, këto masa nuk janë shoqëruar me masa të tjera për të mbështetur performancën studentore, nivelet e diplomimit dhe punësimin.

Cili është ndikimi i pjesëmarrjes së shtuar në arsimin e lartë?

Të dhënat e pakta të disponueshme nga zyra e statistikave të MASHT-it dhe Agjencisë së Statistikave të Kosovës për periudhën 2008 - 2013 për regjistrimin e studentëve dhe diplomimin në Universitetin e Prishtinës tregojnë se pjesëmarrja më ka shërbyer vetëm për të rritur shkallën e braktisjes dhe për të ulur numrin e përgjithshëm të diplomuarve që hyjnë në tregun e punës.

Tabela 8: Regjistrimet e studentëve dhe diplomimi sipas viteve të studimit në Universitetin e Prishtinës

Viti akademik	Nr. Total i studentëve	Hera e parë Viti 1	Hera e parë Viti 2	Hera e parë Viti 3	Të diplomuar
2012/2013	45879	13146	7598	6283	4,809
Femra	24761	6697	4290	3700	2,492
2011/12	47,070	15,612	10,249	7,322	4,496
Femra	25,308	7,920	5,800	4,580	2,476
2010/11	44,130	17,190	9,178	6,016	-
Femra	22,447	8,600	4,977	3,411	-
2009/10	37,839	13,888	7,122	5,429	-
2008/09	29,051	10,007	5,192	4,413	5,161
2007/2008	25840	8,261			2,973*

*Të dhënat janë në dispozicion vetëm për të diplomuarit universitarë sipas sistemit të Bolonjës. Të dhënat mungojnë për të diplomuarit nga Niveli 6 dhe para programeve të studimit të Bolonjës.

Burimi: ESK: Statistikat Arsimore, 2009; Statistikat Arsimore 2014;

² Përfshirja e vetëm ishte Fondi për Arsimimin e Romëve që ka dhënë disa bursa për pjesëtarët e komunitetit rom, duke synuar këtë kategori të papërfaqësuar.

Tabela tregon se ka pasur një rënie në terma reale dhe nominale në nivelet e diplomimit në arsimin e lartë në Kosovë. Këto shifra tregojnë se pjesëmarrja e rritur jo nuk ka rezultuar në përmirësimin e mundësive për çdo kategori të popullsisë nga arsimi i lartë në Kosovë. Për shkak të mungesës së masave të veçanta që synojnë grupe të cënueshme dhe të papërfaqësuar, mund të konkludojmë se kjo situatë ka zvogëluar më tej mundësitë për këto grupe gjatë kohës së dhënë.

Për ilustrim, Ministria ofron kuotat e regjistrimit (rreth 170 vende) për komunitetet pakicë në gjuhën shqipe. Megjithatë, atyre nuk i është ofruar ndonjë mbështetje shtesë në formën e huave / bursave, kurset e gjuhës në gjuhën shqipe, përkrahje mentorimi, ose transport ose akomodimin gjatë studimeve të tyre. Situata nuk përmirësohet kur shikohet mbështetja e dhënë përtej studimeve të tyre pasi nuk ka shërbime të synuara në institucionet e arsimit të lartë për të diplomuarit që vijnë nga grupet e papërfaqësuar.

Pjesëmarrja e pjesëtarëve të komunitetit pakicë, vajzat, dhe personat nga zonat rurale

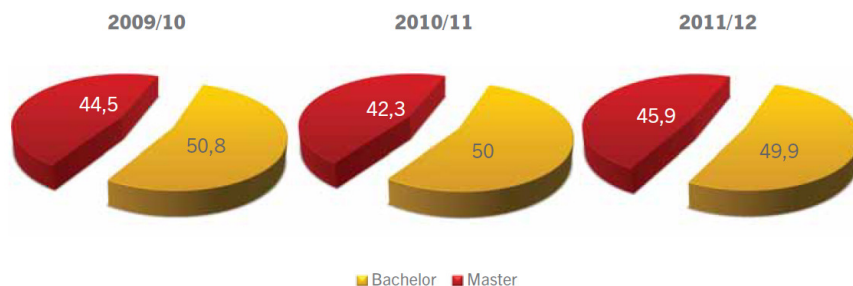
Hulumtimi dytësorë ofroi një numër të gjetjeve interesante në lidhje me pjesëmarrjen e grupeve të ndryshme zakonisht të kategorizuara si të papërfaqësuar dhe të cënueshme në Kosovë dhe vende tjera në Evropë. Të dhënat në lidhje me pjesëmarrjen e pjesëtarëve të komunitetit të pakicave variojnë nga 0.1 për qind në Universitetin e Gjakovës, me 1 për qind vetëm në Universitetin e Prishtinës, 4 për qind në Universitetin e Pejës, 7 për qind në Universitetin e Prizrenit (të dhënat janë të disponueshme vetëm për vitin 2011 / 2012), deri në 8 për qind në Universitetin e Gjilanit sipas agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK nga: Statistikat e Arsimit 2013/2014: 2014). Madhe edhe përqindja e lartë nominale e dhënë për Universitetin e Prizrenit është relativisht e ulët duke pasur parasysh përqindjen relativisht të lartë (mbi 18 për qind) e pjesëmarrjes së komuniteteve pakicë jo-shqiptare dhe jo-serbe në këtë regjion.

Madje edhe ky nivel i përfaqësimit të pjesëtarëve të komuniteteve pakicë në Kosovë duhet të merret me rezervë midis pretendimeve (të shprehura gjatë diskutimeve në grupit në fokus) rreth abuzimeve të kuotave të regjistrimit në programet e studimit në kërkesë të lartë në të gjitha universitetet publike.

Pjesëmarrja e vajzave në arsimin e lartë

Hulumtimi i statistikave të disponueshme të arsimit në Kosovë ka ofruar disa rezultate interesante edhe në lidhje me pjesëmarrjen e studenteve femra në arsimin e lartë. Statistikat tregojnë se ka pjesëmarrje më të ulët të vajzave në ciklin master të studimeve, në krahasim me ciklin universitarë (me rreth 5%) në nivel kombëtar. Kjo mund të nënkuptojë se ekziston një tendencë të fuqishme që vajzat të braktisin karrierën e tyre akademike për t'u punësuar apo për t'u martuar dhe për të rritur fëmijët.

Përqindja e studenteve femra në universitetet publike sipas niveleve arsimore (Indikatorët e Arsimit në Kosovë)

Të dhënat e paraqitura në fotografitë e mësipërme përkrahen edhe nga statistikat e arsimit 2011-12 dhe nga ato të 2013-14 për Universitetin e Prishtinës (tregon një raport prej 54% në 46 në favor të vajzave në nivelin universitarë). Megjithatë, vetëm 25 për qind e 3517 studentëve total të regjistruar në studimet e nivelit master në vitin akademik 2013/2014 janë femra. Situata është e ngjashme në universitetet e tjera të reja, me një përjashtim të dukshëm të Universitetit të Prizrenit, duke iu referuar studimeve në nivelin universitarë.

Edhe pse gjeografikisht jo aq larg nga Universiteti i Prishtinës, të dhëna nga Universiteti i Prizrenit ofrojnë një pamje shumë të ndryshme në lidhje me pjesëmarrjen e studenteve femra në nivelin universitar. Numri i studentëve të regjistruar për herë të parë në vitin akademik 2011-2012 është 2738 prej të cilave vetëm 29% janë femra. Në këtë vit akademik gjithsej 2774 studentë kanë ndjekur studimet në Universitetin e Prizrenit prej të cilave 38% janë femra. (Statistikat e Arsimit 2011-2012).

Kjo mund të shpjegohet përmes një vështrimi më të afërt në statistikat e arsimit për vajzat nga zonat rurale në arsimin parauniversitar në këtë rajon siç tregohet në një studim të kryer nga OJQ "Thesari". Hulumtimi i tyre thekson se nga 171 vajza që kanë përfunduar arsimin e ulët të mesëm në komunën e Dragashit në vitin shkollor 2011-2012 vetëm 81 kanë vazhduar arsimin e mesëm të lartë të vitin shkollor 2012-2013, ndërsa në të njëjtën periudhë në këtë komunë 167 djem kanë përfunduar arsimin e ulët të mesëm dhe 144 prej tyre vazhduan nivelin e mesëm të lartë. (Projekti mbi fushatën e ndërgjegjësimit për edukimin e grave në komunën e Dragashit financuar nga Agjencia për Barazi Gjinore në ZKM, implementuar nga OJQ Thesari 2012).

Niveli i ulët i pjesëmarrjes së vajzave në Universitetin e Prizrenit në përgjithësi dhe për vajzat që vijnë nga zonat rurale, në veçanti ka të bëjë me konsideratat kulturore dhe tradicionale mes komuniteteve etnike jo-shumicë në këtë rajon.

II.) DISKUTIMET E GRUPEVE TË FOKUSIT

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE E DISKUTIMEVE TË GRUPIT TË FOKUSIT

Gjatë marsit 2015 janë përgatitur dhe organizuar tre diskutime të grupe të fokusit, për të gjeneruar një diskutim mbi nivelin e implementimit të Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës në sistemin e arsimit të lartë në Kosovë. Siç u theksua në hyrje, diskutimet kanë përfshirë (i) përfaqësues të autoriteteve të arsimit, institucionet e arsimit të lartë dhe OSHC-të (ii) Personelin mësimdhënës dhe (iii) studentët e universiteteve publike të Kosovës. Diskutimet zbuluan ekzistencën e vështirësive të mëdha në rrjedhën e implementimit të parimeve të Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës në Kosovë. Këto vështirësi përshkruajnë nëpër një varg të gjerë të çështjeve dhe aspekteve që kanë të bëjnë me Dimensionin Social në arsimin e lartë. Pjesëmarrësit në diskutimet e grupit të fokusit kanë përmendur politikën, çështjet financiare, institucionale dhe personale dhe dobësitë që ndikojnë negativisht dhe që pengojnë në rrugën e mundësive të barabarta për të gjithë në arsimin e lartë.

Një emërues i përbashkët i pikëpamjeve të shprehura nga të gjithë pjesëmarrësit e grupeve të fokusit është mungesa relative e informacionit, të kuptuarit dhe qartësisë në lidhje me Dimensionin Social të Bolonjës. Pjesëmarrësit treguan një mirëkuptim gradual të Dimensionit Social të Bolonjës si të drejtën për të hyrë në arsimin e lartë, si mbështetje financiare e ofruar për studentët, ose në disa raste, si një çështje e përfshirjes në arsimin e lartë. Fazat fillestare e diskutimeve të grupit të fokusit dha një përshtypje të arritjeve të rëndësishme në këtë fushë, por disa pyetje dhe analiza më të thella zbuluan të meta serioze që tejkalojnë të gjitha aspektet dhe nivelet e arsimit të lartë në rrjedhën e sigurimit të mundësive dhe përfitimeve të barabarta nga arsimi i lartë për të gjithë. Diskutimet rreth grupeve të papërfaqësuar treguan ngjashmëritë e kontekstit në Kosovë me ato të vendeve të tjera anëtare të Procesit të Bolonjës, por gjithashtu duke paraqitur një kategori shtesë në kontekstin e Kosovës: të rinjtë që vijnë nga familjet e prekura nga lufta e fundit në Kosovë. Grupet e fokusit edhe një herë theksuan pozitën e vështirë në të cilën është popullsia rome, dhe mungesën e dispozitës për kategoritë me nevoja të veçanta. Një tjetër gjetje e rëndësishme e diskutimeve – e cila gjithashtu konfirmoi gjetjet nga hulumtimi dytësorë - ishte se Kosovës i mungon një strategji kombëtare mbi Dimensionin Social të Bolonjës.

Përfaqësuesit e autoriteteve të arsimit dhe institucioneve të AL iu referuan mungesës së fondeve dhe kapaciteteve në institucionet e AL për të siguruar implementimin më të mirë të parimeve të Dimensionit Social në Kosovë, ndërsa mësimdhënësit, studentët dhe OSHC-të u ankuan për mungesën e politikave adekuate, përkrahjen institucionale dhe fondet për të njëjtin qëllim. Përveç kësaj, diskutimet gjithashtu zbuluan një sërë sfidash për personat nga grupet e cënueshme në rrugën e tyre drejt arsimit të lartë siç janë niveli i ulët i vetëdijësimit në mesin e popullsisë rurale lidhur me përfitimet e arsimit të lartë në përgjithësi, martesat e hershme (në veçanti e vajzave), mungesa e transportit, mungesa e dispozitës së shumëllojshme në gjuhët e komuniteteve jo-shumicë, dhe mungesa e perspektivës dhe mundësive të punësimit për të diplomuarit e arsimit të lartë.

Fjalët kyçe të cilat më së shpeshti janë përmendur në të gjitha tre grupet e fokusit përfshinin politikën, financat, personat me nevoja të veçanta arsimore (SEN), komunitetet etnike, studentët romë, vajzat e komuniteteve pakicë nga zonat rurale, personat që vuajnë nga pasojat e luftës dhe bursat.

III.) PIKAT KRYESORE NGA DISKUTIMI I GF ME AUTORITETET, UDHËHEQËSIT E LARTË TË UNIVERSITETIT DHE OSHC

a.) Të kuptuarit e konceptit të Dimensionit Social në arsimin e lartë

Një diskutim për të kuptuarit e konceptit të Dimensionit Social tregoi një njohuri dhe game të gjerë të pikëpamjeve dhe qasjeve dhe, në të njëjtën kohë, një mungesë relative të informacionit mbi Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës. Në inputet e tyre fillestare, disa pjesëmarrës iu referuan Dimensionit Social në arsimin e lartë, si një koncept të mirëqenies sociale dhe e konsideruan angazhimin e tyre me fushën e arsimit të lartë si pjesërisht të kufizuar: "Që prej vitit të kaluar organizata jonë (shënim: një OSHC) nuk është marrë me arsim të lartë. Sa i përket Dimensionit Social, ne jemi fokusuar në aspektet etnike, demografike dhe gjinore "Një tjetër pjesëmarrës tha se ata e kanë parë Dimensionin Social të lidhur ngushtë me normat shoqërore:" Kemi të bëjmë me vajza të reja dhe me arsimimin e tyre. Prandaj ne i konsiderojmë normat sociale, si shumë të rëndësishme, pasi ne mendojmë se diskriminimi fillon atje. "Një tjetër pjesëmarrës shtoi se" *universiteti ynë duhet të organizojë programe studimi në gjuhën angleze, pasi universitetet tjera në botë e bëjnë këtë. Kjo do të zgjerojë pikëpamjet dhe mundësitë e studentëve.* "

Si të sakta që ato mund të jenë në segmente të caktuara, siç janë gjinia, normat shoqërore, ndërkombëtarizimi i arsimit, apo mbështetjet ekonomike dhe sociale të studentëve, këto perspektiva transmetojnë një qasje të fragmentuar të Dimensionit Social në arsimin e lartë. Ka pasur edhe pikëpamje më gjithëpërfshirëse mbi këtë dimension të Procesit të Bolonjës, siç janë, "Dimensioni Social është multi-dimensional, kryesisht përfshin sigurimin e mundësive të barabarta për qasje në arsimin e lartë për të gjitha kategoritë, duke përfshirë edhe ato etnike, sociale apo gjinore ..." Madje edhe pse kjo perspektivë e ka parë Dimensionin Social kryesisht si një çështje e qasjes në arsimin e lartë, kjo ende i afrohet përkufizimit të pranuar gjerësisht.

Ndarja e përkufizimit mbi Dimensionin Social e BFUG (shih gjithashtu Të dhënat mbi Dimensionin Social në Aneks) me pjesëmarrësit ka ndihmuar në orientimin e diskutimit në drejtim drejt një qasjeje më të përgjithshme dhe gjithëpërfshirëse të çështjes. Në të njëjtën kohë diskutimi fillestar mbi Dimensionin Social ka treguar qartë nevojën për përpjekje për ngritjen e vetëdijësimin në këtë drejtim në Kosovë.

b.) Kategoritë e papërfaqësuar në sistemin e arsimit të lartë të Kosovës

Pjesëmarrësit u pajtuan lehtësisht për listën e ofruar që i'u ofrua atyre nëlidhje me kategoritë e papërfaqësuar në arsimin e lartë (shih gjithashtu Të dhënat mbi Dimensionin Social në Aneks), duke shtuar qasjen më specifike në arsimin e lartë dhe beneficionet prej saj nga popullsia rurale, vajzat në ato zona dhe nga anëtarët e komunitetit romë, ashkali dhe egjiptian. Më pas, diskutimi ka treguar edhe dy kategori më shumë në Kosovë, përkatësisht migrantët e kthyer dhe personat që vuajnë nga pasojat e luftës së vitit 1999 në Kosovë.

c.) Situata aktuale për sa i përket dimensionit social në arsimin e lartë në Kosovë

Kjo pjesë e diskutimit të grupit të fokusit në shumë mënyra ka reflektuar diskutimin mbi të kuptuarit e konceptit të Dimensionit Social në arsimin e lartë. Pjesëmarrësit nga autoritetet dhe institucionet e arsimit të lartë analizuan situatën aktuale nga perspektiva të veçanta, në të njëjtën kohë duke treguar

vetëdijësim për një qasje më tërësore në temë. Të pyetur në lidhje me planifikimin strategjik për çështjen, ata deklaruan se *"nuk ka pasur plan kombëtar në vend për implementimin e Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës, por ka pasur një Strategji Kombëtare të Arsimit që ka mbuluar edhe sektorin e arsimit të lartë"*, duke shtuar se "ajo siguron përmirësimin e qasjes në arsimin e lartë për të gjitha kategoritë e popullsisë." Pjesëmarrësit e tjerë thanë se ata nuk kanë plane të veçanta për implementimin e Dimensionit Social, siç përshkruhet në përkufizimin BFUG, por që ata i kanë përfshirë aspekte që kanë të bëjnë me Dimensionin Social në planet e tyre të përgjithshme, duke ilustruar këtë me kuotat për pakicat etnike. Një pjesëmarrës përmendi Strategjinë Kombëtare për komunitetet rom, ashkali dhe egjiptian, e cila përfshinte edhe segmentin e arsimit të lartë. Ai gjithashtu vazhdoi diskutimin për kuotat dhe pohoi se ka raste kur është abuzuar me sistemin e kuotave nga komuniteti shumicë dhe se strategjia në përgjithësi nuk është implementuar me sukses. Ose si një pjesëmarrës deklaroi: *"Mungesa e ligjeve, politikave dhe strategjive të përshtatshme apo implementimi i tyre joadekuat ka pasur një ndikim negativ në Dimensionin Social dhe si rezultat, të rinjtë nuk aplikojnë për studime apo edhe kur të regjistrohen, nuk mund të vazhdojnë studimet e tyre universitare."*

Pjesëmarrësit e përfunduan këtë pjesë të diskutimit duke rënë dakord se Kosova duhet të zhvillojë një Strategji Kombëtare për Dimensionin Social në arsimin e lartë si një mjet për të siguruar një qasje më gjithëpërfshirëse dhe t'i përgjigjet çështjeve të shumta në këtë fushë nëpërmjet masave të synuara.

d.) Masat konkrete në vend për implementimin e aspekteve që kanë të bëjnë me Dimensionin Social të Procesit të Bolonjës

Kur u pyetën në lidhje me masat konkrete të ndërmarra nga Ministria e Arsimit apo nga universitetet publike për implementimin e Dimensionit Social, pjesëmarrësit folën për një numër të aktiviteteve të drejtuara kryesisht në mundësimin ose rritjen e aksesit në arsimin e lartë, por duke prekur vetëm kalimthi mbi masat që ndikojnë në cilësinë dhe efektivitetin e studimeve. Pjesëmarrësit e grupit të fokusit raportuan një sërë masash siç janë kuota e regjistrimit të anëtarëve të pakicave etnike dhe skemat sociale që larguan tarifat e shkollimit për studentët që vijnë nga kategoritë ekonomike të pafavorizuara të popullsisë. Megjithatë, pavarësisht nga bursat për studentët e shkëlqyer të dhëna nga Universiteti i Prishtinës, këto masa nuk i shërbejnë qëllimit të përmirësimit të standardeve të diplomimit ose për të siguruar barazi midis kategorive të ndryshme.

Bazuar në raportet nga pjesëmarrësit, **kuotat e regjistrimit** të rezervuara për 170 pjesëtarët e komuniteteve jo-shumicë, siç parashikohet nga MASHT-i për komunitetet jo-shumicë në Kosovë, janë abuzuar shpesh: *"Kjo ndodh për shkak se shpesh ekziston korrupsioni dhe ndërhyrjet në kuadër të institucioneve të Kosovës, ku anëtarët e komunitetit shumicë janë regjistruar si pjesëtarë të komuniteteve RAE, dhe kanë zënë vendin e tyre veçanërisht në programet e studimit me kërkesë të lartë, siç janë mjekësia, arsimit, arkitektura, et.j Unë mund të ofrojë dëshmi për rastet kur kemi ndërhyrje dhe procedurat duhet të fillonin përsëri."* Ky pjesëmarrës shtoi se: "Pavarësisht kuotës vjetore prej 170 vendeve në universitetet publike, nga hulumtimet dhe diskutimet tona me 12,000 persona nga komunitetet RAE, kemi mësuar se ka vetëm 138 studentë në nivelin universitarë dhe 4 studentë në nivelin master nga këto komunitete në universitetet publike." Kjo dëshmi ka treguar për mangësitë dhe dështimet serioze në implementimin e politikave kombëtare dhe dispozitave ligjore për komunitetet e pafavorizuara etnike në Kosovë. Megjithatë, një pjesëmarrës u shpreh se ekziston një trend pozitiv në zhvillim e sipër pasi ekzistojnë rreth 1.000 pjesëtarë të këtyre tri komuniteteve, që aktualisht ndjekin shkollimin e mesëm - një sinjal pozitiv për të ardhmen e afërt. Kjo është parë edhe si një motivim për të punuar për implementimin më të mirë të ligjeve në të ardhmen për të lejuar më shumë të drejta për

anëtarët e rinj të këtyre komuniteteve në sistemin e arsimit të lartë. Ai gjithashtu theksoi rëndësinë për masat e synuara për të adresuar pengesat dhe për të shtuar pjesëmarrjen e grupeve të cënueshme në arsim tashmë në nivelin e shkollës së mesme.

Praktika e mirë nga Universiteti i Prizrenit

Një sërë masash pozitive janë raportuar nga Universiteti i Prizrenit, gjatë diskutimit në grupin e fokusit. Përveç regjistrimit të lirë për të gjithë pjesëtarët e komuniteteve RAE, Universiteti i Prizrenit ka dhënë një numër të bursave për ta dhe ka kontaktuar me autoritetet e disa komunave për të siguruar kredi që do të lehtësojnë studimet e tyre. Nga ana tjetër, është arritur një marrëveshje me komunën e Prizrenit për të hequr shpenzimet e transportit për studentët nga grupet e papërfaqësuar. Përfaqësuesi i Universitetit të Prizrenit ka shtuar "Unë jam shumë i lumtur që certifikata e pare e diplomës që unë kam firmosur ishte certifikata për një vajzë - studente me nevoja të veçanta. Ne jemi të angazhuar në përpjekjet për të krijuar një mjedis më të mirë për studentët me nevoja të veçanta në universitetin tonë. Megjithëse, ne duhet të pranojmë se më shumë është bërë jashtë sesa brenda ndërtesave në heqjen e barrierave fizike ndaj lëvizjes së lirë." Njëkohësisht, ky universitet është i vetmi në Kosovë që organizon studime në tri gjuhë mësimore, duke përfshirë edhe në gjuhën boshnjake dhe në gjuhën turke në disa programe të studimit. Kjo, sipas përfaqësuesve të Universitetit të Prizrenit, ndihmon për të mbajtur anëtarët e komuniteteve jo-shumicë në Kosovë dhe mundëson integrimin e tyre në shoqëri. Universiteti i Prizrenit duket të jetë gati për të shërbyer si një institucion multi-etnik i arsimit të lartë duke u treguar i hapur për bashkëpunim dhe gatishmëri për ndryshim.

Përveç komuniteteve etnike, çështjet gjinore u shfaqën dukshëm gjatë diskutimeve në grupe. Një pjesëmarrës në diskutim deklaroi se: "ngacmimi seksual ekziston në institucionet tona, dhe në veçanti në universitete. Megjithatë, ekziston një mungesë e mekanizmave dhe masave disiplinore për autorët. Me fjalë të tjera, ne të gjithë e dimë se ky fenomen ekziston, por nuk trajtohet direkt dhe ne disi e kemi pranuar këtë si një çështje normale; kjo sipas raporteve nga vajzat që kanë dëshmuar raste të tilla." Ky pjesëmarrës vazhdoi që hulumtimi i tyre ka treguar prani të dukshme të stereotipeve në literaturën universitare dhe se ka raste kur profesorët përpiqen t'u shpjegojnë studentëve se si është një grua e ndershme dhe me moral, si është një grua e përdhunuar dhe kështu me radhë. Përveç kësaj, u theksua nevoja për tejklimin e stereotipeve dhe ndarjes gjinore sa i përket përzgjedhjes së profesioneve. Ky pjesëmarrës sugjeroi kampanja për ngritje të vetëdijes si dhe skema të bursave për rritjen e numrit të femrave në të ashtuquajturat profesione dhe programe studimore 'për meshkuj', siç janë fakultetet teknike, bujqësia dhe TIK-u. Të gjitha këto aspekte duhet të trajtohen në mënyrë më adekuate, në nivel institucional dhe kombëtar. Këto raste janë një pengesë e madhe për arritjen e barazisë gjinore dhe sigurimin e mundësive të barabarta në arsimin e lartë.

e.) A e pasqyron popullsia studentore strukturën e popullsisë së Kosovës?

Sipas Procesit të Bolonjës, hyrja, pjesëmarrja dhe përfundimi i arsimit të lartë nga trupi studentorë duhet të pasqyrojë diversitetin e popullsisë. Në Kosovë, më së paku të përfaqësuar në arsimin e lartë tradicionalisht kanë qenë personat me nevoja të veçanta arsimore (SEN). Megjithatë, sipas pjesëmarrësve në diskutimin e grupit të fokusit, situata është përmirësuar, gjë e cila u ilustrua edhe nga shembulli i një profesori me nevoja të veçanta. Pjesëmarrësit gjithashtu përmendën dy raste të personave të shurdhër të cilët aktualisht janë duke studiuar për shkallën e tyre master.

Sipas regjistrimit të vitit 2011, ekzistojnë 37,000 pjesëtarë të komuniteteve Romë, Ashkali dhe Egjiptas (edhe pse - sipas vlerësimeve të - vetëm 22,000 mund të mbeten pas migrimit të fundit në vendet e BE-

së). Në këtë kontekst, parashtrihen pyetjet se sa prej pjesëtarëve të komuniteteve Romë, Ashkali dhe Egjiptas janë duke studiuar në institucionet e arsimit të lartë. Sipas mesatares prej 55 studentëve për 1000 banorë në Kosovë, duhet të ketë rreth 1100 studentë nga këto komunitete në universitetet në Kosovë (Shih: Rexhaj dhe Pupovci, "Qasja në Arsimin e Lartë në Kosovë" 2015 dhe Agjencia e Akreditimit, SER, 2014). Sipas të dhënave të paraqitura nga një pjesëmarrës, ka pasur rreth 170 studentë nga komunitetet Romë, Ashkali dhe Egjiptas në UP, numër në rënie për shkak të migrimit në më pak se njëqind ndoshta, që studiojnë si rezultat i kuotës. Për shkak të rasteve të deklaruara të abuzimit me sistemin e kuotave, pjesëmarrësit u shprehën se "disa prej tyre në fakultete me kërkesë të lartë mund edhe të jenë shqiptarë"

Nga numri i mbetur, një pjesë e madhe nuk studiojnë në gjuhën e tyre amtare. Kjo ofron një pamje të zymtë për gjendjen e komuniteteve Romë, Ashkali dhe Egjiptas në arsimin e lartë në Kosovë³.

f.) Të dhënat e disponueshme për studentët nga grupet e cenueshme

Një llogaritje e numrit të studentëve nga grupet/komunitetet e cenueshme në system tregoi se një mungon një sistem i besueshëm për grumbullimin e të dhënave në institucionet e arsimit të lartë në Kosovë. Një sistem vetëm tani është duke u krijuar në Universitetin e Prishtinës që do të japë të dhëna të modularizuara dhe specifike për kategori të ndryshme të studentëve. Universiteti i Prishtinës si dhe Universiteti i Prizrenit tani janë duke punuar në databazat e tyre dhe furnizimin e të dhënave - ndoshta edhe për komunitetet etnike dhe grupet sociale. MASHT-i është duke punuar në një SIMA për arsimin e lartë.

g.) Përfundimet

Pjesëmarrësit arritën në përfundimin se ekziston një legjislacion i mirë në vend, por që ekziston nevoja që ky legjislacion të implementohet në mënyrë më koherente dhe sistematike. Një mënyrë për të përmirësuar implementimin mund të jetë përmes një strategjie kombëtare për implementimin e Dimensionit Social të Bolonjës. Një strategji e tillë do të përcaktojë qëllimet e nevojshme, objektivat dhe masat për realizimin e tyre. Njëkohësisht, aktivitetet mund të kushtojnë, për të siguruar implementimin më të mirë të masave për të cilat është rënë dakord.

Pjesëmarrësit u pajtuan se çështjet e grupeve të papërfaqësuara në arsimin e lartë janë të ndërlidhura me ato të arsimit parauniversitar dhe me kulturën dhe traditat e familjes, duke bërë thirrje për masa më sistematike në këtë fushë. Pjesëmarrësit u pajtuan se për adresimin e këtyre çështjeve në arsimin e lartë tashmë është tepër vonë. Studentëve, së bashku me familjet e tyre, duhet t'u ofrohet mbështetje adekuate.

Shumica e pjesëmarrësve konstatuan se ekziston nevoja për lidhje më të mira midis teorisë dhe punës praktike për t'i bërë studimet më të rëndësishme dhe më tërheqëse dhe për të rritur kompetencat e studentëve, por edhe punësimin e tyre. Më shumë lidhje dhe bashkëpunim midis akademisë dhe

---

³ Këto shifra u prezantuan nga një anëtar i këtyre komuniteteve. Të dhënat e disponueshme sipas Kolegjit AAB, megjithatë, treguan se ekzistojnë rreth 40 pjesëtarë të këtyre komuniteteve që studiojnë në Universitetin AAB në gjuhën shqipe në vitin 2015.

industrisë shihet si një mënyrë përpara për mundësimin e punësimit, por edhe për përmirësimin e mundësive për të gjithë studentët në një periudhë afatgjatë.

IV.) PIKAT KRYESORE NGA DISKUTIMET E GRUPIT TË FOKUSIT ME MENAXHMENTIN E UNIVERSITETIT DHE PERSONELIN MËSIMDHËNËS

Temat kryesore që u diskutuan me pjesëmarrësit në diskutimet e grupit të fokusit me menaxhmentin e universiteteve dhe stafin mësimdhënës, mbuluan(i) të kuptuarit e konceptit të dimensionit social të arsimit të lartë, (ii) grupeve e papërfaqësuar në arsimin e lartë në Kosovë, (iii) statusin quo në lidhje me implementimin e dimensionit social në sistemin e arsimit të lartë të Kosovës, (iv) praktikat e mira dhe (v) sugjerimet dhe planet e mundshme institucionale për përmirësimin e gjendjes aktuale.

- (i) Diskutimi në lidhje me të kuptuarit e konceptit të Dimensionit Social në mesin e pjesëmarrësve tregoi një mungesë relative të informacionit në lidhje me këtë aspekt të Procesit të Bolonjës në Kosovë. Një deklaratë nga një pjesëmarrës pasqyron mendimet e shprehura mbi konceptin e dimensionit social, duke e parë atë si një *"çështje të gjerë që përfshinë një spektër të gjerë të çështjeve me të cilat ballafaqohen studentët dhe universitetet që përfshijnë grupe të ndryshme sociale dhe studentët që vijnë nga grupe të ndryshme sociale dhe me prejardhje të ndryshme."* Ky kuptim i përgjithshëm i konceptit ka lënë anash aspektet kyçe siç janë *mundësitë e barabarta dhe kategoritë e papërfaqësuar.* Inputet të tjera e panë dimensionin social në arsimin e lartë, si një çështje të qasjes, pjesëmarrjes ose si mbështetje e shtetit për mirëqenien sociale në arsim. Shkëmbimi i mëtejshëm i pikëpamjeve dhe pyetjet vijuese ndihmuan në ndërtimin e një mirëkuptimi të përbashkët të pjesëmarrësve për këtë koncept, i cili lehtësoi shumë diskutimin në vijim. Ndërtimi i një mirëkuptimi të përbashkët në lidhje me procesin ishte një tregues i gatishmërisë së personelit të universitetit për t'iu përgjigjur sfidave në ofrimin e mundësive më të mira për grupet e papërfaqësuar në sistemin e arsimit të lartë në Kosovë.
- (ii) Pjesëmarrësit, megjithatë, treguan një mirëkuptim të përbashkët për atë se cilat janë grupet e papërfaqësuar në arsimin e lartë në Kosovë dhe për shkaqet për këtë situatë. Ata listuan *"grupe të ndryshme që vijnë nga shtresat e ndryshme shoqërore, duke përfshirë edhe ato me probleme familjare, persona me invaliditet, pakicat, personat nga grupet e marginalizuara dhe kohër e fundit të kthyerit si pasojë e valës së personave që emigrojnë tani në vendet e BE-së,"* në këtë listë pjesëtarët e tjerë të shtuar me marrëveshjen e personave plenarë (në veçanti vajzat) nga zonat rurale, studentët goranë, studentët që diplomojnë nga sistemi arsimor paralel në gjuhën serbe (për shkak të vështirësive me njohjen e diplomave të tyre), dhe personat dhe familjet që pësuan nga lufta e vitit 1999, si kategori e popullsisë të papërfaqësuar në arsimin e lartë në Kosovë. Kjo pikëpamje në shkallë të gjerë i përgjigjej listës së grupeve të papërfaqësuar ofruar nga moderatori.
- (iii) Një diskutim i gjallë u zhvillua rreth situatës aktuale në sistemin e arsimit të lartë në Kosovë nga perspektiva e Dimensionit Social. Çështje dhe tema të ndryshme u diskutuan në këtë drejtim gjithashtu për të identifikuar shkaqet që qëndrojnë pas situatës aktuale. Temat më të shpeshta të diskutimit ishin: financat dhe kushtet e punës, programet e studimit, mbështetja institucionale, personat me nevoja të veçanta arsimore, kuota e regjistrimit, etj. Shumica e pjesëmarrësve u pajtuan se si pasojë, priorizimi është i nevojshëm në Dimensionin Social në arsimin e lartë dhe se ka nevojitet më shumë mbështetje institucionale për personelin e

universitetit për të promovuar Dimensionin Social dhe për të mbështetur njerëzit dhe studentët që kanë nevojë për mbështetje.

a.) **Infrastruktura, kushtet e punës dhe përkrahja financiare e synuar**

Janë kritike që universitetet të kryejnë rolin e tyre në fushën e Dimensionit Social të AL, ose sipas fjalëve të një pjesëmarrësi: *"Kjo është një çështje e mungesës së financave, por jo vetëm kaq. Ekziston një konvikt, fondet janë ndarë dhe konvitet duhet të aktivizohej. Gjithashtu duhet bërë më shumë në infrastrukturë për studentët me nevoja të veçanta arsimore - diçka është bërë. Më shumë është bërë jashtë hapësirave se sa brenda. Ekziston edhe gatishmëria dhe niveli i vetëdijësimit të udhëheqësia."* Të pranishmit e tjerë u pajtuan, dhe shtuan masat më sistematike, siç janë" rishikimii i ligjit dhe politikave dhe nevoja që fondet të alokohen që synojnë veçanërisht implementimin e Dimensionit Social të arsimit të lartë ". Një pjesëmarrës tha se është shumë e vështirë për profesorët që të sigurojnë më shumë mbështetje individuale për studentët e tyre, pasi ata ndonjëherë mësojnë më shumë se 2000 studentë. Një nga fakultetet e Universitetit të Prishtinës ofron shërbime akademike për më shumë se dhjetë mijë studentë në ambientet e përbëra nga jo më shumë se dhjetëra dhoma dhe teatro. "Çdo mendim për të siguruar mbështetje shtesë për studentët me nevoja të veçanta është pak problematik në kushtet aktuale të punës me klasa të mëdha dhe në mungesë të ambienteve të përshtatshme për procesin mësimor."

Pjesëmarrësit theksuan angazhimin e tyre në implementimin e masave përkatëse për Dimensionin Social, nëse ofrohet mbështetje e synuar dhe kushte më të mira pune. Gjatë diskutimit për çështjen e studentëve të cilët janë kthyer në studime si një mundësi e dytë pasi kanë munguar në arsimin e lartë gjatë viteve të nëntëdhjeta, një nga pjesëmarrësit, tha se: *"Në fakultetin tonë kjo varet nga profesorët individual të cilët e dedikojnë kohën e tyre vullnetarisht, për të siguruar më shumë mbështetje për studentët më të vjetër; profesorë të tjerë bëjnë të njëjtën gjë - ka raste të tilla. Problemi është se nuk ka kushte të mira të punës dhe mjaftueshëm dhoma madje as për konsultime, e lëre më për orare fleksibile. "Një tjetër pjesëmarrës shtoi se " Ka edhe anëtarë të komunitetit në mesin e studentëve më të vjetër. Ato mund të ndihmojnë studentët më të rinj. Ne mendojmë se stafi është i gatshëm të mbështesë studentët nga grupet e cënueshme; kjo është një çështje institucionale; mësimdhënësit i përgjigjen këtyre nevojave, por ata nuk kanë mbështetje nga institucionet dhe autoritetet; kapaciteti i personelit është i kufizuar pa mbështetje shtesë. "*

b.) **Personat me nevoja të veçanta arsimore**

Një nga temat që tërhoqi vëmendje të madhe nga pjesëmarrësit ishte gjendja e personave me nevoja të veçanta arsimore. Diskutimi u zhvillua rreth temës për mbështetjen e ofruar atyre për qasjen në arsimin e lartë si dhe mbështetjen gjatë studimeve të tyre. Pati pëlqim të përgjithshëm se nuk është bërë mjaftueshëm për personat / studentët me nevoja të veçanta arsimore. Arsyet kryesore të identifikuara dhe diskutuara ishin mungesa e vetëdijësimit, mungesa e ekspertizës profesionale, dhe infrastruktura joadekuate. Pjesëmarrësit u shprehën se: *"Në Prishtinë asgjë nuk është duke u ofruar për studentët me nevoja të veçanta arsimore, jo vetëm objektet fizike por edhe sa i përket kurrikulës dhe materialeve*

mësimore. Në Universitetin e Prizrenit ata janë duke bërë shumë më tepër për personat me nevoja të veçanta arsimore me vështirësi fizike, në ndërtesat e reja të cilat janë duke u ndërtuar. "

Si përgjigje për këtë situatë, pjesëmarrësit u pajtuan se: "Shumë më tepër duhet bërë për studentët me nevoja të veçanta arsimore, jo vetëm për praninë fizike, por edhe për pjesëmarrje të plotë dhe komunikim më të mirë në të gjitha aspektet dhe aktivitetet në të dy universitetet," duke shtuar se "ekziston një vetëdijësim i rritur në mesin e mësimitdhënësve të cilët kanë bërë shumë trajnime për këtë aspekt ... dhe ata janë të gatshëm të ofrojnë mbështetje, jo vetëm gjatë, por edhe para regjistrimit të tyre për të përmirësuar qasjen e tyre në arsimin e lartë. "

c.) Personat e prekur nga lufta

Një grup i personave të cilët u konsideruan si të cenueshëm, nga pjesëmarrësit gjatë diskutimit në grupin e fokusit dhe i cili nuk gjendet zakonisht në klasifikime të ngjashme në vende të tjera është katëgoria e personave dhe familjeve të cilët pësuan humbje dhe trauma gjatë luftës së vitit 1999. Këto çështje u shfaqën në krye vjeshtën e kaluar, kur anëtarët e këtyre familjeve të cilët nuk arritën të regjistrohen në UP dhe shoqatat e veteranëve të luftës nisën protestat kundër udhëheqësisë të universitetit. Pjesëmarrësit treguan vetëdijësim të madh për çështjen dhe deklaruan se: "është shumë e rëndësishme për të adresuar nevojat e këtyre personave pasi traumat e luftës dhe pasojat duhet të adresohen. Personat e prekur duhet të përkrahen që të kenë qasje në arsim, si mjete të integritetit dhe përmirësimit të mundësive të tyre në jetë, duke përfshirë 1200 studentë që nuk arritën të regjistrohen kohët e fundit. Në Universitetin e Prizrenit kemi pasur asnjë problem me kategoritë e luftës, sepse ne i regjistrojmë ata "" Një numër i madh i familjeve kanë vuajtur gjatë luftës së vitit 1999; pasojat ende ndjehen dhe ekziston nevoja që institucionet e AL të përballen me këtë fenomen dhe të ofrojnë mbështetje për pjesëtarët e këtyre familjeve. "

d.) Disponueshmëria e të dhënave dhe informacioneve

Në Kosovë ekziston një mungesë e rëndësishme e vërejtur sa i përket informatave për grupe të ndryshme të papërfaqësuar dhe të marginalizuara në arsimin e lartë. Të dhënat e disponueshme për grupet e papërfaqësuar janë të fragmentuara, me raste të mangëta dhe jo të krahasueshme midis institucioneve dhe me vendet e tjera. Një pjesëmarrës u shpreh në këtë kontekst: "Nuk ka asnjë dëshmi për studentët e marginalizuar dhe të papërfaqësuar - ne mësojmë rreth tyre, vetëm nëse ata vijnë dhe bisedojnë me ne për problemet e tyre." Një tjetër pjesëmarrës shtoi se "Ajo që është e dukshme nuk është një problem; problemet e vërteta fillojnë me çështjet që nuk janë të dukshme dhe nëse ata janë të gatshëm që të vijnë dhe të flasin me ne për çështjet e tyre. Në këto raste është e vështirë të regjistrohen dhe të mbahen dëshmitë e tyre dhe t'u ofrohet mbështetje e duhur." Si rezultat, ekziston një mungesë e të dhënave dhe informatave relevante që do të mundësojnë vendim-marrjen e informuar dhe përgjigjen e përshtatshme ndaj nevojave të grupeve të papërfaqësuar dhe të cenueshme në arsimin e lartë.

e.) Pjesëtarët e komuniteteve etnike

Çështja e pjesëtarëve të komuniteteve etnike është referuar dhe diskutuar në mënyrë të veçantë dhe si një çështje ndërsektoriale. Çështja e programeve të studimit të disponueshme për komunitetet boshnjake dhe turke, për shembull, është përmendur nga disa pjesëmarrës. Ata thanë se këto komunitete mund të studiojnë në gjuhën e tyre vetëm në një numër të vogël (kryesisht për arsimim për mësues) të programeve, që e bën të vështirë për ata të zgjedhin dhe të ndjekin qëllimet e tyre personale

të zhvillimit dhe karrierën. Ata që nuk duan të bëhen mësues, si rezultat, ose mund të studiojnë programe të biznesit dhe ekonomisë në Universitetin e Pejës, apo të aplikojnë për regjistrim për të studiuar në gjuhën shqipe, ku ka një zgjedhje të gjerë të programeve të studimit. Përveç zgjedhjes më të gjerë, një numër i pjesëmarrësve theksoi cilësinë më të mirë të studimeve në këtë gjuhë e cila - sipas pikëpamjeve të tyre - është kryesisht për shkak të kualifikimeve më të mira të personelit mësimdhënës.

Diskutimi tregoi se kjo zgjedhje më e gjerë, për nga natyra ka pasur pengesat e saj, kryesisht gjuhësore dhe administrative. Raportet e pjesëmarrësve theksuan mungesën e ndihmës dhe / ose mbështetjes gjuhësore. Ata gjithashtu kanë folur për thashethemet se kuota e regjistrimit në gjuhën shqipe për këto komunitete është abuzuar nga anëtarë të komunitetit shumicë të shqiptarëve. Kjo, disa pjesëmarrës pohuan, është bërë në mënyrë që përfaqësuesit shqiptarë të ofrojnë ryshfet për partitë politike të komuniteteve pakicë, për të lëshuar certifikata për përkatësinë e tyre të supozuar minoritare etnike. Pra, pavarësisht nga ofrimi i një numri të kufizuar të programeve studimore në gjuhën e tyre dhe kuotës të regjistrimit në gjuhën shqipe, këto komunitete mbështeten vetëm te vetja e tyre, nëse janë të interesuar për një dispozitë arsimore më të larmishme – e cila shpesh gjendet në vende të tjera ku ata mbeten pas studimeve (kjo çështje gjithashtu është diskutuar më detajisht në grupin e fokusit me studentë).

Çështja e grupeve të marginalizuara gjithashtu ka të bëjë me sistemin **paralel** arsimor - ku studentët ndjekin shkollimin e tyre parauniversitar në gjuhën serbe dhe në sistemin paralel. Përkundër mundësive të ofruara dhe fleksibilitetit të sistemit, ata kanë tendencë që të kenë vazhdimësi në arsimimin e tyre larg nga sistemi i arsimit në Kosovë. Kosova duhet t'i jap prioritet mbështetjes të këtyre studentëve në mënyrë që ata të përfundojnë arsimin e tyre në Kosovë. Kjo mund të bëhet përmes politikave më fleksibile, duke përfshirë mbështetjen financiare.

f.) Çështje të tjera

Pjesëmarrësit gjithashtu diskutuan për çështje si njohja e dokumenteve, arsimimin e pjesëtarëve të komuniteteve pakicë, përdorimin e gjuhëve, punësimin, transportin, programet e studimit, etj

Lidhur me çështjen e njohjes së dokumenteve për studentët e shkollës së mesme të lartë që kanë përfunduar shkollimin në gjuhën serbe, pjesëmarrësit insistuan që kjo të shihet si një çështje ligjore dhe, si e tillë, duhet të depolitizohet.

Disa pjesëmarrës e kanë adresuar këtë çështje me të vërtetë si ligjore: "*Kjo është një çështje ligjore – kështu ajo trajtohet në Kosovë. Për shkak se ata nuk kanë një provim të maturës - gjithashtu ata kanë tetë vjet të shkollës fillore, studentët që vijnë nga sistemi pa Maturë ndikohen negativisht nga fakti se ata nuk kanë pikë nga Matura. Megjithatë, Universiteti (i Prizrenit) vendosi që të jetë fleksibil me ata studentë dhe të mos kërkojë numrin e pikëve të maturës "Të tjerët e panë këtë si një çështje e cilësisë së ofrimit: "Cilësia e arsimit të mëparshëm nuk është e mjaftueshme në çdo sistem paralel - kjo është e vërtetë edhe në Kosovë, ndoshta për shkak të mungesës së monitorimit dhe mbikëqyrjes. Kjo gjithashtu është reflektuar edhe në ecurinë e nxënësve në shkollë dhe më gjerë dhe në provimet e pranimit." Për shkak të këtyre problemeve, studentët e komunitetit rom dhe goran të cilët ndjekin shkollimin në gjuhën serbe gjithashtu janë duke pësuar. Megjithatë, duket se kjo çështje është bërë politike - është gjithashtu në mesin e artikujve në agjendën e negociatave për ndërmjetësim të BE-së, midis Kosovës*

dhe Serbisë. Shumica e pjesëmarrësve supozojnë se me siguri, problemet gjithashtu do të zgjidhen në tryezën e bisedimeve, se sa në dhe nga institucionet akademike.

g.) Përfundimet

Si përfundim, diskutimi tregoi se shumica e masave në fushën e Dimensionit Social të arsimit të lartë janë të fragmentuara dhe varen kryesisht nga vullneti i mirë individual i profesorëve. Ka mungesë të theksuar të mbështetjes institucionale për profesorët dhe personelin për të ofruar ndonjë mbështetje sistematike dhe të organizuar për studentët nga grupet e papërfaqësuar dhe të cenueshme.

Çfarë duhet të bëhet për të rritur pjesëmarrjen dhe plotësimin e kriterëve të Bolonjës në lidhje me Dimensionin Social? Pse është situata kështu siç është? Pjesëmarrësit u pajtuan se ka më shumë arsye për situatën e tanishme, ose si është cekur nga një prej pjesëmarrësve: "*Shumica e këtyre çështjeve nuk varen nga profesorët, disa varen nga autoritetet, disa varen nga dispozitat ligjore. Nuk është faji ynë apo i mësimdhënësve "që disa nga studentët janë të marginalizuar! Nga ana tjetër, si një institucion, ne nuk kemi bërë apo nuk kemi ofruar mjaftueshëm.*"

Ky diskutim ka dëshmuar se ekziston vullneti në mesin e stafit mësimdhënës dhe menaxhmentit institucional në institucionet e arsimit të lartë në Kosovë, por çdo përpjekje duhet të bëhet në kuadër të një politike koherente dhe gjithëpërfshirëse dhe kornizës strategjike me mbështetje adekuate financiare.

V.) PIKAT KRYESORE NGA DISKUTIMI I GRUPIT TË FOKUSIT ME STUDENTËT

Çështjet e përmendura më së shpeshti në këtë diskutim ishin: Qasja në arsim, mbështetja dhe punësimi i pjesëtarëve të komunitetit rom dhe grupeve të tjera të cënueshme.

a.) Hyrje

Diskutimi i grupit të fokusit filloi me një proces të ndërtimit të mirëkuptimit të përbashkët për konceptin e Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës në arsimin e lartë. Në fillim kishte disa vështirësi me të kuptuarit e konceptit të Dimensionit Social; më vonë kishte konfuzion në mes këtij koncepti dhe të Procesit të Bolonjës në përgjithësi. Dimensioi social është parë si mbështetje për studentët dhe në fund – pas pyetjeve - Dimensioi Social u kuptua si një grup i përpjekjeve për të sjellë barazi dhe mundësi të barabarta për të gjithë studentët pa marrë parasysh përkatësinë etnike, gjinore dhe baza të tjera.

Diskutimi i grupit të fokusit me studentët bashkoi studentë nga komunitetet boshnjake, turke dhe rome, të cilët studiojnë në Universitetin e Prizrenit. Natyrisht, pjesa më e madhe e diskutimit u fokusua rreth ofrimit të mundësive të barabarta për pjesëtarët e këtyre komuniteteve pakicë. Diskutimi zbuloi dallimet e rëndësishme në mundësitë për të përfituar nga arsimi i lartë, jo vetëm në mesin e komuniteteve shumicë shqiptare dhe atyre pakicë, por edhe midis komuniteteve të pakicave / grupeve të cënueshme.

Studentët e pakicave turke dhe boshnjake duket të gëzojnë dukshëm më shumë mbështetje qoftë nga autoritetet locale qoftë nga qeveria turke. Një sërëi programesh të studimit janë ofruar nga Universitetet e Prizrenit, Pejës dhe Universitetit privat AAB në gjuhën boshnjake dhe turke. Programet më të zakonshme për trajnimin e mësimdhënësve janë ofruar në gjuhët boshnjake dhe turke, me përjashtim nga programet ekonomike të ofruara në gjuhën boshnjake në Universitetin e Pejës dhe të drejtësisë nga Universiteti AAB. Studentë boshnjakë gjithashtu studiojnë në universitetet e Bosnjës dhe Hercegovinës, Serbisë (Novi Pazar), Malit të Zi dhe madje edhe Turqisë. Studentët turk kanë një numër të bursave dhe posteve të ofruara për studime në universitetet turke. Megjithatë, këto mundësi për studime jashtë vendit gjithashtu bartin rrezik që këta studentë të punësohen dhe të jetojnë në vendet nikoqire, ose siç është përmendur nga një prej studentëve të GF: *"Studentët tanë që shkojnë për të studiuar jashtë vendit, qëndrojnë atje dhe mbesin pak boshnjakë në Kosovë."*

Diskutimi i grupit të fokusit me studentët edhe një herë konfirmoi pozitën e vështirë të fëmijëve romë në sistemin e arsimit në Kosovë në përgjithësi, dhe në veçanti në arsimin e lartë. Anëtarët e këtij grupi duket të jenë komuniteti më i papërfaqësuar etnik në arsimin e lartë, i cili ka hasur vështirësi të mëdha edhe në fazën e regjistrimit. Si arsye, pjesëmarrësit përmendën mungesën e programeve të edukimit dhe programeve të studimit në gjuhën e tyre amtare, mungesën e mbështetjes për të rinjtë dhe studentët (me përjashtim të bursave FER), abuzimet me kuotën e tyre dhe të tjera.

Një pjesëmarrëse në diskutim tha se ajo nuk do të kishte pasur mundësi të bëhet një studente, sikur të mos ishte një nga mësimdhënësit e saj, i cili e njihte atë si një student të mirë dhe i cili e ka mbështetur atë për t'u regjistruar në Universitetin e Prizrenit. Ajo shtoi se *"është shumë me rëndësi kur mësimdhënësit janë të përkushtuar dhe dëshirojnë t'i ndihmojnë studentët."*

Sfidat me të cilat ballafaqohen të rinjtë nga ky komunitet përfshijnë mungesën e vetëdijësimit mbi nevojën për arsim në mesin e familjeve romë dhe martesat e hershme, në veçanti të vajzave. Një pjesëmarrëse në diskutim tha se një kolege e saj nga komuniteti romë thonë "Sa me fat je ... ti mund të shkosh në shkollë, ndërsa unë nuk mund të shkojë në shkollë pasi nëna ime nuk më lejon - ajo dëshiron që unë të martohem", duke shtuar se "të rinjtë romë janë bërë për t'u martuar herët në jetën e tyre "Kjo ka të bëjë me prejardhjen etnike dhe kulturën; "Në mesin e romëve, të rinjtë duhet të martohen, të rrisin fëmijët, ata plaken shpejt dhe kjo është ajo; kjo është për shkak të kulturës dhe traditës ". Për ta bërë rastin edhe më të vështirë, kjo mungesë e vetëdijësimit shoqërohet me faktin se nuk ofrohet shkollim në asnjë nivel në gjuhën romë dhe me pak përjashtime, nuk ka as libra të shtypura në këtë gjuhë. E shprehur në fjalë nga një pjesëmarrës: "Ne jemi mësuar me këtë. Që nga lindja ne nuk kemi gëzuar shkollimin në gjuhën tonë amtare. Pra, unë jam shkolluar në gjuhën turke, fëmijët e tjerë romë në gjuhën shqipe, dhe të tjerët madje, në gjuhën serbe, varësisht nga vendi ku jetojnë. "

Problemet për studentët e komunitetit romë fillojnë qysh nga arsimi parauniversitar. Edhe nëse ata ndjekin shkollimin në gjuhën shqipe apo gjuhët tjera, studentët romë janë të ndarë edhe fizikisht, nganjëherë të ulur veçmas në të njëjtën klasë ose duke u grupuar në një klasë së bashku, siç ishte përmendur nga një pjesëmarrës në grupin e fokusit. Të gjithë këta faktorë në arsimin parauniversitar ndikojnë negativisht në përfshirjen e tyre dhe përfitimet nga arsimi i lartë në Kosovë.

Një situatë e ngjashme është e pranishme edhe në mesin e popullsisë rurale të komuniteteve boshnjake dhe gorane në afërsi të Prizrenit dhe Dragashit / Sharrit. Një pjesëmarrëse raportoi: "Ka njerëz në mesin e popullsisë rurale të cilët jetojnë në fshat, kryesisht vajza, të cilat nuk lejohen të shkojnë në shkollë. Kjo është një çështje e traditës. Këto janë vajza nga zonat rurale të Dragashit, gjithashtu, duke përfshirë Reçanin dhe Zhupën; kohët e fundit, vajza boshnjake lejohen të shkojnë në shkollë në Reçan. Megjithatë, vajzat e tjera në fshatrat e Lubizhdës dhe Skorobisht janë bërë që të martohen herët dhe të braktisin shkollat. "

Përveç traditës dhe arsyeve kulturore, mungesa e motivimit nga ana e prindërve si në komunitetin romë ashtu dhe në komunitetet tjera, buron edhe nga mungesa e perspektivës dhe punësimit të pjesëtarëve të këtyre komuniteteve, të cilët janë diplomuar më herët nga universiteti. Të pyetur për planet e tyre pas diplomimit, shumica e pjesëmarrësve në diskutimin e grupit të fokusit thanë se shanset e tyre për punësim janë të zymta, pasi që shumica e punëve janë në disponueshmë për ata që flasin shqip, ata që njohin dike në pozitat vendim-marrëse, ose i përkasin njëres prej komuniteteve të shumicës. Ata thanë se: "*Nuk ka punë për ne dhe ne nuk jemi optimistë për të ardhmen tonë, çdo gjë shkon përmas lidhjeve dhe njohjeve. Ne vetëm mund të shpresojmë se ndoshta mund të punësohemi. Në ndërkohë unë shpresoj të gjej një punë të përkohshme – derisa një mësues të dale në pension në shkollën e lagjes sime"*

b.) Diskriminimi i pretenduar dhe abuzimet e kuotës së pakicave dhe bursat

Pjesëmarrësit i kushtuan vëmendje të rëndësishme politikave të regjistrimit dhe implementimin e tyre. Në veçanti, ata përmendën kuotën e regjistrimit në arsimin e lartë për pjesëtarët e komuniteteve pakicë të përcaktuara nga Ministria e Arsimit. Hulumtimet dhe diskutimet e grupit të fokusit treguan se pavarësisht qëllimit të mirë pas këtyre kuotave, ata duket se kanë kufizuar numrin e studentëve nga këto komunitete të cilët mund të regjistrohen në arsimin e lartë. Kjo është për shkak të faktit se ata nuk mund të konkurrojnë me studentët shqiptarë në testet e pranimit që janë të hartuara dhe të zhvilluara në gjuhën shqipe. Studentët pohuan se ata kishin paraqitur ankesa që të lejohen të konkurrojnë në mënyrë të barabartë me kolegët e tyre shqiptarë për praninë përtej kuotës, por pa dobi. Mbi të gjitha,

ata thanë se ka raste të shpeshta që kuota pakicë është abuzuar ngas kandidatët e shumicës për regjistrim. Një pjesëmarrës theksoi dhe të tjerët u pajtuan se:

"Kuota shpesh janë marrë nga studentët e tjerë jo-turk dhe jo-boshnjak, pasi që ata të shkojnë në partitë politike të pakicave dhe ata regjistrohen si turq dhe boshnjakë, edhe pse ata nuk e flasin asnjë fjalë të vetme në atë gjuhë".

Është pohuar se kjo bëhet duke i ofruar ryshfet zyrtarëve të partive politike të komuniteteve pakicë të cilët u japin atyre certifikata false mbi përkatësinë etnike. Është thënë se ata i përdorin ato për t'u regjistruar në profile dhe në programet e studimit me kërkesë të lartë, siç janë gjuha angleze, arsimit, mjekësia, etj. Si rezultat, vendet e pakta për komunitetet pakicë janë bërë edhe më të pakta.

Abuzime të ngjashme dhe ilegale duket se kanë ndodhur, sipas pjesëmarrësve të GF, edhe në rastet e dhënies së bursave dhe kredive komunale për studentët e arsimit të lartë. Siç paraqitet nga një student: *"Shpesh punonjësit e administratës së komunës ose universitetit i fshehin rezultatet e tyre të mira në gara deri kur rezultatet e aplikimit të publikohen, atëherë kur është shumë vonë."* Një nga pjesëmarrësit, student i nxënës i UPz, ka shtuar se ajo kishte aplikuar për pagesën e transportit për studentët boshnjak, për të udhëtuar në mes të Pejës dhe Prizrenit. *"Edhe pse kjo është një pagë për studentët boshnjak, shqiptarët e marrin këtë mbështetje."* Një tjetër mënyrë si këtyre studentëve i janë mohuar të drejtat e tyre sipas pjesëmarrësve, është se informacioni në lidhje me bursat, pagat apo kuotat është fshehur nga anëtarët e komunitetit pakicë derisa ka është bërë tepër vonë për të aplikuar. Siç theksoi një pjesëmarrës: *"Ndonjëherë nuk ka informata të mjaftueshme për të gjithë kandidatët e mundshëm për një pagë ose për mundësi të tjera. Për shembull, ka pasur një pagë për studentët e komunitetit. Por informacioni është shpërndarë vetëm për një grup të kufizuar njerëzish dhe unë nuk pata mundësi të aplikoj, sepse nuk isha në dijeni për këtë."*

Pjesëmarrësit sugjeruan që këto abuzime mund të ndërpriten, sikur certifikatat e përkatësisë etnike të ishin lëshuar nga komunat, e jo nga partitë politike. Më shumë transparencë e procedurave dhe informatat e përmirësuara për mundësitë e ndryshme për komunitetet pakicë mund të përmirësojnë implementimin e duhur të sistemit të kuotave dhe të parandalojnë rastet e abuzimit. Ata gjithashtu sugjeruan se të gjitha aplikacionet duhet të adresohen veç e veç dhe me praninë e pjesëtarëve të komunitetit dhe OJQ-ve nga këto komuniteteve.

c.) Disponueshmëria e kufizuar e programeve të studimit në gjuhët e komuniteteve të pakicës

Universiteti i Prizrenit ofron programe të arsimit të mësuesve në gjuhën boshnjake dhe turke; Universiteti i Pejës organizon studime të ekonomisë në gjuhën boshnjake dhe Universiteti AAB (entitet privat) ofron studime ligjore në gjuhën boshnjake. Megjithatë, kjo dispozitë duket e pamjaftueshme për të mbuluar gamën e gjerë të interesimit të pjesëtarëve të këtyre komuniteteve. Si rezultat i kësaj, ata janë të aplikojnë për të studiuar ose në gjuhën shqipe (ku ata pajisen me kuotë për këto komunitete) ose për t'u larguar nga vendi dhe të studiojnë kryesisht në rajon ose në Turqi. Këta të fundit, siç është përmendur nga një pjesëmarrës, shpesh gjejnë punë në vendet nikoqire dhe nuk kthehen në shtëpitë e tyre në Kosovë.

Kjo situatë mund të zgjidhet përmes marrëveshjeve bilaterale dhe multilaterale të bashkëpunimit me universitetet e tjera në rajon dhe përmes ndërkombëtarizimit të mëtejshëm të programeve të studimit të Institucioneve të Arsimit të Lartë në Kosovë.

d.) Roli i unioneve studentore

Sipas pjesëmarrësve të GF, këtu duket të ketë hapësirë të mjaftueshme për angazhim më aktiv nga unionet studentore dhe përfaqësuesit e anëtarëve të komunitetit të pakicave në këto unione, për të përmirësuar dispozitat, përfitimet dhe mundësitë për këto komunitete. Pjesëmarrësit ishin unanimitë në deklaratat e tyre se unionet studentore nuk janë aktive për lehtësimin e pozitës së tyre ose për ofrimin e ndonjë mbështetje për ta, gjatë studimeve të tyre. Të pyetur nëse ata ishin anëtarë të unionit studentorë (US) dhe nëse ata kanë marrë pjesë në aktivitetet e US, pjesëmarrësit thanë se: *"Ne jemi anëtarë, por nuk jemi aktiv. Nuk ka iniciativa nga unioni studentor për të përmirësuar cilësinë e studimeve për pjesëtarët e komuniteteve. Ka shumë improvizime, por asnjë punë dhe aktivitet domethënës"* Lidhur me përfshirjen aktive të përfaqësuesve të tyre ata shtuan se: *"Ekziston një përfaqësues turk i cili nuk është aktiv. Ai nuk merr pjesë në mënyrë aktive në aktivitetet e Unionit Studentorë apo të punojnë me ne në promovimin e interesave tona në US. Unë kam dëgjuar për ata, por ne nuk jemi të përfshirë."*

Është përmendur nga pjesëmarrësit se unionet studentore mund të rrisin dukshëm rolin e tyre në mbështetjen e studentëve anëtarë të komunitetit dhe në përmirësimin e cilësisë së sigurimit akademik për ta. Përveç kësaj, ata gjithashtu u pajtuan se roli i tyre aktiv është gjithashtu shumë i rëndësishëm: *"Ne duhet të punojmë për të drejtat tona dhe të gëzojmë të drejta të barabarta me të tjerët. Pakicat duhet të kenë mundësitë e njëjta, sikurse shumica."* Angazhimi aktiv në unionin studentorë mund të jetë një mënyrë e rëndësishme në këtë drejtim. *"Edhe pa u angazhuar në unionin studentor," shtoi një pjesëmarrës, "studentët senior mund të bëjnë shumë për të ofruar mentorim për studentët e rinj. Për shembull, unë ndihmojë studentët e rinj nga komuniteti im dhe u ofroj këshilla bazuar në përvojën time të mësuarit dhe i mbështesë ata me materiale mësimore nga paratë që i fitoj me pastrimin e shtëpive të njerëzve në Prizren!"*

e.) Njohja e diplomave dhe shkollimit

Pjesëmarrësit e diskutimit e përmendën çështjen e njohjes së diplomave dhe certifikatave të arsimit për pjesëtarët e komuniteteve që ndjekin arsimin parauniversitar në sistemin paralel në gjuhën serbe. Një numër i studentëve romë dhe goranë kanë ndjekur në këtë sistem dhe ata pastaj ballafaqohen me vështirësi nëse dëshirojnë të regjistrohen në studime në sistemin e arsimit të lartë në Kosovë. Ata pohojnë se boshnjakët dhe turqit nuk kanë vështirësi të tilla, por kanë dëgjuar për raste të tjera kur certifikatat nuk janë njohur nga Ministria e Arsimit. Njëkohësisht, ata ishin gjithashtu të shqetësuar në lidhje me njohjen e diplomave të tyre për punë në Kosovë dhe për studime të mëtejshme dhe punë në vendet e tjera në rajon dhe në Evropë.

f.) Bursat dhe format e tjera të mbështetjes financiare

Të pyetur për burimet e mbështetjes që ata marrin për studimet e tyre, shumica e pjesëmarrësve deklaruan fondet familjare si burimin kryesor të mbështetjes, njëri është mbështetur nga partneri, dhe një tjetër fitoi një. Disa pjesëmarrës e deklaruan punën me kohë të pjesshme si një burim të të ardhurave për të mbështetur studimet e tyre: njëri si pastrues, të tjerët si asistentë të mësimdhënësve, dhe një tjetër duke ofruar shërbime të mirëmbajtjes së kompjuterëve. Megjithatë, ata fuqimisht ishin kundër orëve të gjata të punës shtesë, pasi që, sipas fjalëve të tyre, kjo ka ndikuar negativisht në ecurinë e studimeve të tyre. Përveç kësaj, studentët theksuan se puna me kohë të pjesshme nuk është gjithmonë në përputhje me oraret mësimore, që kërkojnë frekuentimin e orëve. Turqia ofron një numër

të bursave për studentët në Kosovë, kryesisht nga komuniteti turk. Megjithatë, komunitetet e tjera mund të përfitojnë nga këto mundësi të ofruara, ata së pari kalojnë një vit duke mësuar gjuhën turke.

g.) Studentët me nevoja të veçanta arsimore

Pjesëmarrësit theksuan një mungesë totale të mbështetjes për nxënësit me nevoja të veçanta, duke e ilustruar këtë me rastin e një studenti me vështirësi fizike në Universitetin e Prizrenit: "Ka raste kur studentët janë ngjitur shkallëve në katin e parë, në vend të planifikimit të administratës që të lejojë atë klasë ta mbajë mësimin në katin e parë. "Ata shtuan se në krye të mungesës së objekteve fizike për studentët me nevoja të veçanta arsimore," nuk ka përpjekje, të çfarëdo lloji, për t'i mbështetur ata në aktivitetet e tyre të përditshme të të mësuarit. Ekziston një ndjenjë se barazia është në letër, por mungon në praktikën dhe rutinën e përditshme. "

h.) Punësimi dhe studimet e mëtejshme

Kur u pyetën për studimet e tyre të ardhshme ose për punën, pjesëmarrësit deklaruan se ata parashikojnë një të ardhme të zymtë sa i përket punësimit dhe se ata do të duhet të presin deri sat ë hapet një mundësi. Ata deklaruan se do të donin të punojnë me fëmijët shqiptarë, ose në vende ku gjuha shqipe përdoret për komunikim dhe ata e mirëpritën mbështetjen dhe mundësinë për të mësuar gjuhët. Përndryshe, ata do të duhet të studiojnë më tej për një diplomë master në Kosovë, në Bosnjë ose në Turqi, duke qenë se kjo e fundit është shumë populërizuar, për shkak të kushteve që ofrohen.

i.) Përfundim

Për të përfunduar - fjalët e një pjesëmarrësi rom qëndrojnë shumë për atë që u diskutua në grupin e fokusit: "*Ne kemi nevojë për më shumë mbështetje nga mësimdhënësit, fakulteti ynë dhe familja gjatë studimeve tona, por gjithashtu nga shoqëria për t'u punësuar. Unë do të doja të punësohem, por unë vërtetë nuk presë shumë, sepse ata nuk duan që unë të punojë atje.*" Pjesëmarrësit identifikuan nevojën e autoriteteve të Kosovës për të adresuar me seriozitet çështjen e Dimensionit Social në arsimin e lartë dhe punësim.

Diskutimi i GF tregoi se në sipërfaqe, të gjitha komunitetet janë plotësisht të integruara, por që në praktikë ekzistojnë sfida që kërkojnë mbështetje për studentët individual, në të gjitha nivelet dhe aspektet.

VI.) REKOMANDIMET E BAZUARA NË GJETJET NGA DISKUTIMET E GRUPIT TË FOKUSIT

Rekomandimet e bazuara në rezultatet nga diskutimet e grupit të fokusit

Pjesëmarrësit nga diskutimet e grupit të fokusit arritën në përfundimin se Kosova ka nevojë për një **strategji kombëtare dhe një plan veprimi me masa konkrete për implementimin e Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës**. Kjo është parë edhe si një hap i mëtejshëm drejt integritit të plotë në Procesin e Bolonjës. Një strategji dhe plan veprimi koherent dhe i qartë do të japë udhëzime më të qarta dhe ndarje të përgjegjëse midis agjentëve kryesorë në sistem. Praktikën e mira të disponueshme nga Shtetet e tjera Anëtare të Bolonjës mund të shërbejnë si një burim për të informuar një proces të tillë (shih për shembull <http://www.pl4sd.eu/>). Një strategji/plan veprimi i tillë/ mund të jetë një kontribut i rëndësishëm për përmirësimin e mundësive për grupet e papërfaqësuar, për të përmirësuar kohezionin social dhe që të shërbejë për të parandaluar pakënaqësitë e mundshme sociale. Arsimit i lartë duket të jetë mjeti më efikas për ndryshime në shoqëri dhe rritjen e mundësive për komunitetet romë, ashkali dhe egjiptian, kategoritë e pavaforizuara ekonomisht dhe shoqërisht dhe personat (në veçanti vajzat dhe gratë) nga popullsia rurale që i përkasin komuniteteve pakicë.

Pavarësisht dhjetë viteve të implementimit të Procesit të Bolonjës në Kosovë, duket të ketë mungesë të rëndë të informacionit mbi Dimensionin Social të Bolonjës në mesin e të gjithë agjentëve kryesorë në sistemin e arsimit të lartë në Kosovë. Prandaj, **masat e ndërtimit të vetëdijësimin** duket të jenë të domosdoshme në të gjitha nivelet, institucionet e agjensive, personelin mësimdhënës dhe studentët poashtu, për bashkëpunim dhe vazhdim - edhe në kuadrin e një plani të mundshëm kombëtar strategjik në fushën e Dimensionit Social. Një tjetër rekomandim i përbashkët që vjen nga diskutimet e grupeve të fokusit ishte nevoja për të lëvizur përtej, që **qasja e përmirësuar** të shihet si kanali i vetëm për adresimin e Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës në Kosovë. Masat për **të përmirësuar cilësinë e përgjithshme të ofrimit dhe mbështetjes akademike** duken po aq të rëndësishme për të siguruar mundësi të barabarta për grupet e papërfaqësuar. Përveç kësaj, diskutimet në grupet e fokusit theksuan nevojën për të adresuar **shkaqet rrënjësore për mungesën e qasjes dhe pjesëmarrjes të personave nga grupet e cënueshme në arsimin e lartë** të cilat në shumë raste - por jo ekskluzivisht - janë të lidhura me nivelet e mëparshme të arsimit dhe rregullat dhe traditat kulturore.

a) Rekomandimet që i adresohen ligjvënësve dhe autoriteteve të arsimit të lartë:

- Të konsiderohen çështjet kyçe që kanë të bëjnë me Dimensionin Social të Procesit të Bolonjës në procesin aktual të rishkrimit të kornizës ligjore;
- Të zhvillohet një strategji kombëtare dhe plan veprimi për implementimin e Dimensionit Social të Procesit të Bolonjës në përputhje me rekomandimet e grupit të punës BFUG mbi Dimensionin Social. Kjo strategji mund të hartohet ose si një dokument i pavarur ose si një nga komponentët e Planit Strategjik për Arsimin në Kosovë (PSAK 2011-2016) i cili aktualisht është duke u rishkruar;
- Të krijohet një sistem i qëndrueshëm që ofron të dhëna të besueshme dhe të sakta dhe informacion mbi arsimimin e grupeve të papërfaqësuar;

- Ngritja e vetëdijësimit mbi Dimensionin Social në arsimin e lartë dhe implikimet e saj praktike në mesin e studentëve, IAL-të dhe autoritetet e AL; të adresohen edhe barrierat kulturore dhe stereotipet, në veçanti në mesin e komunitetit rom dhe në zonat rurale të Kosovës
- Të implementohen masat që përmirësojnë cilësinë e ofrimit të arsimit të lartë për të gjithë, duke përfshirë edhe masat e synuara që rrisin mundësitë për grupet e papërfaqësuara dhe të cenueshme, siç janë:
  - Rishikimi implementimit të mekanizmit të kuotave për regjistrim në arsimin e lartë, me fokus për të luftuar abuzimet e pohuara nga pjesëtarët e komunitetit shumicë. Agjencia për Regjistrim Civil me zyrat e saj në të gjitha komunat duhet të jetë autoriteti i vetëm që mund të lëshojë konfirmim për përkatësi etnike.
  - Ngritje e vetëdijes dhe shmangje e ndarjes gjinore dhe stereotipeve në përzgjedhjen e profesionit;
  - Rishikimi i politikave ekzistuese dhe hartimi i politikave të reja dhe masave konkrete kundër ngacmimeve seksuale në të gjitha institucionet e arsimit të lartë; pos kësaj, duhet të adresohen edhe stereotipet e profesioneve për meshkuj dhe për femra dhe duhet të merren masa për përmirësimin e gjendjes;
  - Sigurimi i një e-platfomë si një burim i konsoliduar i informacionit në lidhje me arsimimin e grupeve të papërfaqësuara;
  - Zhvillimi i një programi lidhës për pjesëtarët e familjeve të cilët pësuan nga lufta e fundit në Kosovë. Kjo mund të përfshijë trajnime në fushën e të ashtuquajturës aftësi të transferueshme për të ndërtuar kapacitetin e tyre për vetë-ndihmë për periudhë afatmesme dhe afatgjatë dhe pagat për studentët më të mirë;
  - Të merren masa për të përmirësuar qasjen në arsim për grupet e cenueshme në Kosovë, tashmë në nivelet e mëparshme të arsimit, duke përfshirë fushata vetëdijësimi (p.sh. shkolla e lartë).
- Hartimi dhe implementimi i politikave dhe masave për të lehtësuar pengesat administrative dhe ligjore (siç janë njohja e dokumenteve) për pjesëtarët e komuniteteve jo-shumicë dhe për studentët që ndjekin sistemin paralel të arsimit

b) Rekomandimet që i adresohen institucioneve të arsimit të lartë dhe personelit mësimor

- Implementimi i masave për ndërtimin e vetëdijësimit, për të përmirësuar të kuptuarit dhe kërkesat në implementimin e Dimensionit Social
- Hartimi dhe implementimi i një plani institucional të veprimit për implementim më të mirë të masave në fushën e Dimensionit Social. Ky dokument mund të jetë pjesë e kontratës për financim vjetor midis MASHT-it dhe institucioneve.
- Të ofrohen më shumë programe studimi në gjuhët e komuniteteve pakicë dhe në gjuhën angleze për të diversifikuar dispozitën në arsimin e lartë në Kosovë, si një mjet për të parandaluar pjesëtarët e komuniteteve pakicë të mos largohen nga Kosova, si pasojë e mungesës së programeve të studimit në gjuhën e tyre.
- Që institucionet e arsimit të lartë të përmirësojnë ndërkombëtarizimin e studimeve dhe të programeve të studimit për të përmirësuar mundësitë për lëvizshmërinë e studentëve. Marrëveshja e bashkëpunimit me institucionet e arsimit të lartë në rajon për shkëmbimet

studentore gjithashtu mund të ndihmojë në uljen e migrimit të studentëve të vendet tjera në rajon.

- Që institucionet e arsimit të lartë të zhvillojnë një skemë të stimujve për personelin mësimdhënës, duke ofruar mbështetje individuale dhe grupore ndaj grupeve të papërfaqësuara dhe të cenueshme (p.sh. përmes mentorimit).
- Implementimi i masave të cilat adresojnë nevojat e grupeve të papërfaqësuara dhe të cenueshme, siç janë:
  - Bursa për studentët me performance më të mirë;
  - Bursa ose kredi për studentët që vijnë nga kategoritë e pafavorizuara ekonomikisht;
  - Mbështetje kolegjiale / mentorim / mbështetje praktikante akademike për studentët;
  - Pilot qendrat e kujdesit ditor për studentet, për nënat me fëmijë për të përmirësuar pjesëmarrjen e vajzave, duke përfshirë në të ashtuquajturat profesione të meshkujve (inxhinieri, shkenca, teknologji të informacionit, bujqësi, etj);
  - Shërbimet këshilluese për karrierë, me synim grupet e cenueshme;
  - Sigurimi i transportit dhe / ose shërbimet akomoduese në bashkëpunim me komunat;
  - Kurse të gjuhës për gjuhët zyrtare dhe vendore në Kosovë, për të mundësuar ndërveprimin dhe komunikimin akademik në arsimin e lartë.

c) Rekomandimet që i adresohen organizatave të shoqërisë civile

Organizatave me bazë komunitare dhe OJQ-të inkurajohen të luajnë një rol më proaktiv në promovimin e interesave të personave të grupeve të cenueshme dhe të papërfaqësuara, kur bëhet fjalë për arsimin e lartë. Organizatat e shoqërisë civile mund të luajnë një rol të veçantë në:

- Ndërtimin e vetëdijësisë dhe shpërndarjen e informatave midis të gjithë aktorëve duke përfshirë autoritetet, organizatat politike të komunitetit dhe OJQ-të, popullsinë rurale, komunitetin dhe institucionet e arsimit të lartë;
- Trajtimin e çështjeve kulturore dhe shkaktarëve që qëndrojnë pas mospërfaqësimit dhe marginalizimit;
- Për të shërbyer si një urë midis autoriteteve dhe kategorive të papërfaqësuara dhe në të njëjtën kohë
- Duke vepruar si një zë që aktualisht mungon për grupet e cenueshme;
- Monitorimi nëse është duke u zhvilluar implementimi adekuat i politikave të qeverisë, përfshirë kuotat e regjistrimit, bursa dhe pagat, etj.

d) Rekomandimet që i adresohen studentëve / unioneve studentore

Pjesëmarrësit identifikuan një potencial të madh për rritjen e angazhimit të studentëve dhe organizatave studentore, të cilat mund të kontribuojnë në masë të madhe në implementimin e Dimensionit Social në arsimin e lartë:

Ata mund të luajnë një rol duke:

- Ofruar mbështetje kolegjiale për studentët pjesëtarë të komunitetit rom dhe pjesëtarët e grupeve të tjera të cenueshme, për të përmirësuar ecurinë e tyre akademike, pjesëmarrjen dhe përfitimet nga arsimi i lartë;
- Ngritur përfshirjen dhe zërin e grupeve të papërfaqësuar në organizatat e tyre studentore;
- Përfshirë implementimin e Dimensionit Social në arsimin e lartë në mesin e prioriteteve kryesore në axhendën e organizatave studentore;
- U angazhuar në përhapjen e informacionit mbi Dimensionin Social.

ANEKSI I: PYETJE UDHËZUESE PËR ZHVILLIMIN E DISKUTIMEVE TË GRUPIT TË FOKUSIT

IGF 1 – GRUPI I SYNUAR: PERSONELI I INSTITUCIONEVE TË ARSIMIT TË LARTË (IAL)

1: Për të fituar njohuri për të kuptuarit e pjesëmarrësve mbi dimensionin social të arsimit dhe për kategoritë e grupeve të papërfaqësuara në Kosovë...

a.) Çfarë është sipas mendimit tuaj dimensionin social i arsimit?

Pas mbledhjes së komenteve nga pjesëmarrësit, intervistuesit do të paraqesin një përkufizim - brenda mundësive, duke e lidhur atë me komentet e pjesëmarrësve.

Më pas, intervistuesi do të moderojë një diskutim të shkurtër rreth pyetjeve të mëposhtme:

Si është adresuar dimensionin social në AL në Kosovë, në përgjithësi?

e) Si është adresuar dimensionin social në institucionin tuaj?

f) Sipas mendimit tuaj, a kontribuon institucioni juaj në kohezionin social, në reduktimin e pabarazive dhe në ngritjen e nivelit të njohurive, aftësive dhe kompetencave në shoqëri ...

2: Grupet e papërfaqësuara: Qëllimi është për të fituar njohuri për të kuptuarit e pjesëmarrësve të kategorive të grupeve të papërfaqësuara dhe shkaktarëve që qëndrojnë pas mospërfaqësimit të kategorive të caktuara (diskriminimi, mungesa e fondeve, mungesa e interesit, mungesa e kapaciteteve absorbuese të sistemit, mungesa e politikave, instrumentet ligjore ...)

a.) A mund të listoni grupet e papërfaqësuara në Kosovë, sa i përket (mungesës së) tyre nga përfitimet nga arsimit dhe qasja në arsim?

b.) Cilët janë, sipas jush, shkaktarët që qëndrojnë pas mospërfaqësimit të tyre (financat, përkrahja shoqërore, varfëria, politikat, diskriminimi, ...)

c.) Nga kategoritë e listuara para jush, cilat prej tyre përkrahen në institucionin tuaj? A mund të ilustroni me një shembull konkret?

Për listën e kategorive - shih Aneksin II të raportit.

3: Për të mbledhur informacion në lidhje me situatën mbi dimensionin social në institucionet e përfaqësuara nga pjesëmarrësit në grupin e fokusit: Pyetja:

a.) A e pasqyron popullsia studentore në institucionin tuaj shumëllojshmërinë etnike dhe sociale të shoqërisë Kosovare?

b.) Jepni arsyet pse, si për përgjigjen Po ashtu dhe për Jo.

c.) A marrin pjesë studentët e institucionin tuaj për AL në qeverisjen e institucionit tuaj - si është realizuar kjo?

4: Për të mbledhur informacion në lidhje me mënyrat se si janë trajtuar nevojat e grupeve të caktuara të papërfaqësuara në institucionet e përfaqësuara nga pjesëmarrësit e GF:

a.) Si janë përmbushur nevojat e studentëve jotradicional në institucionin tuaj (për shembull, studentët më të pjekur të cilët kthehen në arsimin e lartë, pas një pushimi)?

b.) Si janë përmbushur nevojat e nxënësve me nevoja të veçanta në institucionin tuaj?

c.) Cilat praktika të përfshirjes ju i ushtroni në institucionin tuaj?

5: Për të vazhduar informacionet në lidhje me praktikat e veçanta të identifikuar gjatë hulumtimit dytësorë, të cilat mund të qëndrojnë si shembull i praktikave më të mira. Pyetje shtesë mund të kërkohen për këtë qëllim, siç janë:

- a.) Cilat programe dhe praktika tjera ishin veçanërisht të dobishme për zhvillimin e kompetencave për përfshirje dhe pse?
- b.) Si mund të përmirësohen praktikat e vazhdueshme të zhvillimit të mësimdhënësve për të ndihmuar më shumë mësimdhënësit në zhvillimin e këtyre kompetencave?

IGF 2 – GRUPI I SYNUAR: AUTORITETET E ARSIMIT, MENAXHMENTI I ARSIMIT, OSHC⁴

1: Për të fituar njohuri për të kuptuarit e pjesëmarrësve mbi dimensionin social dhe masat e ndërmarra për të promovuar dimensionin social ...

a.) Çfarë është sipas mendimit tuaj dimensionin social i arsimit?

b.) Sipas mendimit tuaj, a kontribuon institucioni juaj në kohezionin social, në reduktimin e pabarazive dhe në ngritjen e nivelit të njohurive, aftësive dhe kompetencave në shoqëri - ...

c.) Nëse po, atëherë si kontribuon në këto aspekte?

2: Grupet e papërfaqësuar: Qëllimi është për të fituar njohuri për të kuptuarit e pjesëmarrësve të kategorive të grupeve të papërfaqësuar dhe shkaktarëve që qëndrojnë pas mospërfaqësimit të kategorive të caktuara (diskriminimi, mungesa e fondeve, mungesa e interesit, mungesa e kapaciteteve absorbuese të sistemit, mungesa e politikave, instrumentet ligjore ...)

a.) A mund të listoni grupet e papërfaqësuar në Kosovë, sa i përket përfitimeve nga arsimi dhe qasja në arsim?

b.) Cilët janë, sipas jush, shkaktarët që qëndrojnë pas mospërfaqësimit të tyre (financat, përkrahja shoqërore, varfëria, politikat, diskriminimi, ...)

c.) Nga kategoritë e listuara para jush, cilat prej tyre përkrahen nga institucioni/organizata juaj? A mund të ilustroni me një shembull konkret?

Për kategoritë e grupeve të papërfaqësuar shih Aneksin II të raportit.

3: Për të mbledhur informacion për situatën me dimension shoqëror në lidhje me misionet e institucioneve të përfaqësuar nga pjesëmarrësit në grupin e fokusit:

a.) A e pasqyron popullsia studentore në Kosovë shumëllojshmërinë etnike dhe sociale të shoqërisë Kosovare?

b.) Jepni arsyt pse, si për përgjigjen Po ashtu dhe për Jo.

c.) Cilat sisteme të informacionit të menaxhmentit të arsimit ekzistojnë për të ndihmuar planifikimin e informuar dhe vendimmarrjen lidhur me grupet e papërfaqësuar?

⁴ Përfaqësues nga OSHC-të, fillimisht ishin të ftuar në IGF 3 me studentë nga grupet e cënueshme, por për shkak të arsyeve logjistike janë zhvendosur në IGF 2.

4: Për të mbledhur informacion në lidhje me politikat apo rregullat që përdoren për të adresuar dimensionin social në arsim duke përmirësuar gjendjen e grupeve të papërfaqësuar siç përcaktohet në fillim të diskutimit. Pyetje të mundshme:

a.) Cilat politikat / rregullore / agjenci, mekanizma ekzistojnë në fushën e dimensionit social në AL që shërbejnë për të mbështetur grupet e papërfaqësuar

b.) A ekzistojnë / fondet e nevojshme të alokuara për të trajtuar nevojat e grupeve të papërfaqësuar

c.) A ekziston një strategji kombëtare në vend për të adresuar çështjet e dimensionit social në AL?

5. Për të mbledhur informacion shtesë për masat / veprimet e ndërmarra për të përmirësuar situatën me grupet e papërfaqësuar në AL në Kosovë dhe ndikimin e tyre - nëse ka.

a.) Cilat praktika ekzistojnë në vend që reflektojnë dhe implementojnë politikat e barazisë në fushën e AL?

b.) Çfarë veprimi pozitiv, nëse ka ndonjë, kanë ndërmarrë organizatat pjesëmarrëse për të përmirësuar situatën e grupeve të papërfaqësuar në AL në Kosovë?

c.) Sa efektive kanë qenë intervenimet për përmirësimin e situatës së grupeve të papërfaqësuar?

6. Për të vazhduar informacionet në lidhje me praktikat e veçanta të identifikuara gjatë hulumtimit dytësorë, të cilat mund të qëndrojnë si shembull i praktikave më të mira. Pyetje shtesë mund të kërkohen për këtë qëllim, siç janë:

a.) Cila është situata me kategorinë e veteranëve të luftës dhe fëmijët e viktimave të luftës, në veçanti me regjistrimin e tyre në Universitetin e Prishtinës?

b.) Cilat programe dhe praktika tjera ishin veçanërisht të dobishme për zhvillimin e qasjeve të reja dhe efektive?

c.) A ekzistojnë plane në vend për të përmirësuar këtë situatë? Dhe apo çfarë duhet të bëhet për të siguruar mundësi të barabarta në arsim të lartë për të gjitha kategoritë e shoqërisë?

IGF 3 – GRUPET E SYNUARA: STUDENTËT NGA GRUPET E CENUESHME

1: Për të fituar njohuri për të kuptuarit e pjesëmarrësve mbi dimensionin social të arsimit të lartë dhe kategoritë e grupeve të papërfaqësuara në Kosovë...

a.) Çfarë është, sipas mendimit tuaj, dimensionin social i arsimit?

Pas mbledhjes së komenteve nga pjesëmarrësit, intervistuesi do të paraqesin përkufizim e saj - brenda mundësive, duke e lidhur atë me komentet e pjesëmarrësve

2: Grupet e papërfaqësuara: Qëllimi është për të fituar njohuri për të kuptuarit e pjesëmarrësve të kategorive të grupeve të papërfaqësuara dhe shkaktarëve që qëndrojnë pas mospërfaqësimit të kategorive të caktuara (diskriminimi, mungesa e fondeve, mungesa e interesit, mungesa e kapaciteteve absorbuese të sistemit, mungesa e politikave, instrumentet ligjore ...)

a.) A mund të listoni grupet e papërfaqësuara në Kosovë, sa i përket (mungesës së) tyre nga përfitimet nga arsimit dhe qasja në arsim?

b.) Cilët janë, sipas jush, shkaktarët që qëndrojnë pas mospërfaqësimit të tyre (financat, përkrahja shoqërore, varfëria, politikat, diskriminimi, ...)

3: Për të mbledhur informacion për përvojat e pjesëmarrësve në lidhje me dimensionin social në arsimin e lartë, përkatësisht udhëtimin e tyre në sistem - institucionet e arsimit të lartë.

Për shkak të ndjeshmërisë së çështjeve të diskutuara, moderatori mund për një moment mund të mos përcaktojë diskutimin, duke parashtruar pyetje të përgjithësuara dhe duke kërkuar mendimet e pjesëmarrësve për çështjet: Pyetjet e mundshme:

a.) A e pasqyron popullsia studentore në institucionin tuaj shumëllojshmërinë etnike dhe sociale të shoqërisë Kosovare? Jepni arsyet pse, si për përgjigjen Po ashtu dhe për Jo.

**b.) Si keni arritur të regjistrohesh në institucionin tuaj të arsimit të lartë?
*Riformulohet e njëjta pyetje: Cilat janë mënyrat për t'u regjistruar në institucionet e arsimit të lartë?***

**c.) Kush mbështet financiarisht studimet tuaja?
*Riformulohet e njëjta pyetje: cila mbështetje financiare është e disponueshme për studentët në arsimin e lartë në Kosovë? Pyetja përsëri mund të personalizohet gjatë diskutimit.***

4: Për të mbledhur informacion dhe njohuri për përvojat personale në lidhje me sistemin, mbështetjen institucionale dhe individuale të ofruar për grupet e cënueshme si para ashtu dhe gjatë periudhës së studimit. Pyetje të mundshme:

a.) Cilat janë përvojat tuaja mësimore dhe sfidat në arsimim? (çështjet e mundshme: gjuha, financat, cilësia e arsimimit të mëparshëm, socializimi, pjesëmarrja në punë grupore dhe ekipore, sigurimi dhe përdorimi i literaturës, ...). Nga ana tjetër, dhe në varësi të përbërjes së grupit, pyetja mund të riformulohet në: *cila do të ishin mënyra më të mira për tejkalluar sfidat me të cilat përballen pjesëtarët e grupeve të cënueshme / studentët gjatë studimeve të tyre?*

b.) Si janë të angazhuar studentët në qeverisjen e fakulteteve / kolegjeve

c.) Nën-pyetje: A jeni të përfshirë në unionin studentor? Nëse po, në çfarë aktivitete jeni të angazhuar?

5: Vazhdim mbi informacionin e dhënë

Pyetjet e mundshme në vazhdim:

a.) Si janë përmbushur nevojat e studentëve jotradicional në institucionin tuaj (për shembull, studentët më të pjekur të cilët kthehen në arsimin e lartë, pas një pushimi)?

b.) Si janë përmbushur nevojat e studentëve me nevoja të veçanta në institucionin tuaj?

c.) Cilat praktika përfshirëse i përfitoni nga / dëshmoni në institucionin tuaj?

6. Për të fituar një pasqyrë të ideve të pjesëmarrësve mbi mënyrat e përmirësimit të shërbimeve për grupet e cënueshme. Pyetje të mundshme:

a.) Kur prisni të diplomoheni dhe çfarë do të bëni pas diplomimit?

Nën-pyetja e mundshme:

- A do të vazhdoni me studimet tuaja - apo a do të punësoheni?

- Për çfarë mbështetje do të keni nevojë për të përdorur më së miri aftësitë dhe kompetencat e juaja në të ardhmen?

ANEKSI II: TË DHËNA MBI DIMENSIONIN SOCIAL TË PROCESIT TË BOLONJËS

DIMENSIONI SOCIAL I PROCESIT TË BOLONJËS – DISA FAKTE

1.) Çfarë është dimensionit social dhe pse ka rëndësi?

Koncepti i dimensionit social të arsimit të lartë u *zhvillua për herë të parë në kuadër të Procesit të Bolonjës në Komunikatën e Pragës të vitit 2001* dhe në përgjithësi, i referohet *qëllimit të heqjes së pabarazive për qasje në arsimin e lartë në Zonën Evropiane të Arsimit të Lartë.*

Qëllimi i dimensionit social ishte përcaktuar më qartë në Komunikatën e Londrës të vitit 2007:

"Ne ndajmë aspiratën shoqërore që trupi studentor që hyn, merrë pjesë dhe përfundon arsimin e lartë në të gjitha nivelet duhet të pasqyrojë diversitetin e popullsisë tona. Ne riafirmojmë rëndësinë e studentëve të cilët arrijnë të përfundojnë studimet e tyre pa pengesa që kanë të bëjnë me prejardhjen e tyre sociale dhe ekonomike. Prandaj, ne vazhdojmë përpjekjet tona për të ofruar shërbime adekuata për studentët, për të krijuar rrugë më fleksibile të mësuarit në dhe brenda arsimit të lartë, dhe për zgjeruar pjesëmarrjen në të gjitha nivelet mbi bazën e mundësive të barabarta."

Adresimi i dimensionit social duhet të marrë parasysh se **tre faktorët kryesorë** kanë tendencë për të përcaktuar suksesin arsimor:

- Aftësia e studentit;
- Burimet materiale dhe jo materiale (p.sh. sociale dhe kulturore); dhe
- **MUNDËSIA**

Në veçanti, **faktorët jo-akademik** siç janë prejardhja sociale dhe aspirata, dhe kushtet e kornizës së studimit (p.sh. ekuilibri midis punës dhe studimeve) ndikojnë në pjesëmarrjen dhe suksesin në arsimin e lartë. Në të vërtetë, aftësia e dukshme e studentit mund të jetë prekur nga burimet materiale dhe jomateriale të një personi në një nivel të mëparshëm arsimor (p.sh. në atë të mesëm).

Prandaj, **dimensioni social** kërkon të shikojë në faza të ndryshme të sistemit të arsimit dhe marrjen e masave që mund të ndihmojnë individët për të tejkaluar pengesat e tilla për qasje, për pjesëmarrje dhe për të përfunduar arsimin e lartë.

Burimi: <http://www.pl4sd.eu/index.php/the-social-dimension/what-is-the-social-dimension>

2.) Cilat grupe janë të papërfaqësuar në arsimin e lartë në nivel evropian dhe çfarë është duke u bërë për të adresuar këtë çështje?

Deri në vitin 2009, vendet në Procesin e Bolonjës u kërkuan të elaborojnë **strategjitë kombëtare për dimensionin social**, duke përfshirë planet e veprimit dhe masat për të treguar ndikimin e tyre. Strategjitë duhet të fillojnë me identifikimin e grupeve të mundshme të papërfaqësuar. Një analizë e strategjive ka treguar marrëveshje të konsiderueshme në mesin e vendeve raportuese, **se disa ose të gjitha grupet e mëposhtme janë të papërfaqësuar në arsimin e lartë:**

- Grupet me prejardhje të ulët socio-ekonomike
- Emigrantët (më pak të arsimuar) dhe minoritetet kulturore,
- Studentët me aftësi të kufizuara,
- Studentët jotradicional (student të pjekur, studentët me kualifikime të huaja),
- Studentë femra – meshkuj (balanca gjinore).

Përveç kësaj, mund të ketë edhe **grupe tjera të papërfaqësuar ose të cenueshme** –duke pasur parasysh kontekstin specifik të vendit. Në Kosovë, për shembull, kjo do të përfshijë **edhe personat e prekur nga lufta (viktimat e luftës, fëmijët e viktimave të luftës etj).**

3.) Cilat masa mund të jenë masat e mundshme për të nxitur implementimin e Dimensionit Social?

Në qëllim që të nxitet qasje e barabartë dhe mundësi të barabarta në arsimin e lartë, GRUPI PUNUES BFUG MBI DIMENSIONIN SOCIAL ka hartuar një listë (jo të plotë) të masave të mundshme.

Kjo përfshin:

A.) Masat për promovimin e mundësive të barabarta për qasje, pjesëmarrje dhe përfundim

- Legjislacioni i anti-diskriminimit që mbulon arsimin e lartë
- Rregullat e pranimit të cilat janë të thjeshta, të drejta dhe transparente

B.) Masat për të zgjeruar qasjen dhe pjesëmarrjen në arsimin e lartë

- Programe të dedikuara për grupet e papërfaqësuar siç përcaktohet në nivel kombëtar
- Sigurim fleksibil i arsimit të lartë
- Rrugë fleksibile të mësuarit në dhe brenda arsimit të lartë
- Transparencë e kualifikimeve dhe njohje e mësimi paraprak
- Nxitje për institucionet e arsimit të lartë për të marrë masa për të zgjeruar qasjen dhe pjesëmarrjen

C.) Mjedisi i studimit që rrit cilësinë e përvojës së studentëve

a.) *Ofrimi i shërbimeve akademik*

- Udhëzime (akademike dhe për karrierën) dhe tutorim
- Masat e ruajtjes (modifikimi i kurrikulës, fleksibiliteti i dorëzimit, përcjellja e suksesit akademik, etj)
- Mjetet e punës dhe mjedisi (biblioteka funksionale, salla e ligjeratave dhe dhomat për seminare, qasje në internet, qasje në bazat e të dhënave shkencore etj)

b.) Ofrimi i shërbimeve sociale

- Këshillimi
- Mbështetja e synuar për studentët me nevoja të veçanta dhe studentët me fëmijë
- Kushte të përshtatshme të banimit për të gjithë studentët
- Ofrimi i kujdesit shëndetësor
- Ofrimi i transportit, mensave për studentë etj.

D.) Pjesëmarrja e studentëve në qeverisjen dhe organizimin e arsimit të lartë

- Legjislacioni ose masa të tjera për të siguruar pjesëmarrjen e studentëve në qeverisjen e arsimit të lartë
- Dispozitat për ekzistencën dhe ushtrimin e ndikimit nga ana e organizatave studentore
- Vlerësimet e studentëve të kurseve, programeve dhe institucioneve, duke përfshirë planet e veprimit dhe veprimet e vazhdueshme të ndërmarra.

E.) Financime me qëllim të fillimit dhe përfundimit të studimeve

- Këshilla financiare dhe ligjore për studentët
- Sistemet mbështetëse kombëtare dhe financiare të duhura dhe të koordinuara të cilat janë transparente
- Mbështetja e synuar për grupet e pafavorizuara siç përcaktohet në nivel kombëtar
- Masa mbështetëse për studentët me fëmijë

Për më shumë informacion shih <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=12>

Për praktikat më të mira shih <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=244>